

2022-06

jaargang 53
nummer 6
juli/augustus 2022

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

Biochemische
processen van
het leven

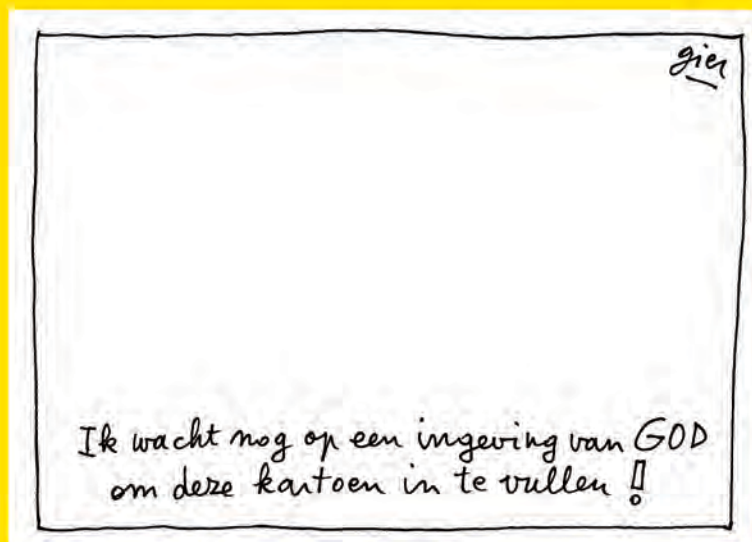
Koester
de activisten!

Anton
Constandse
lezing 2022

Lopen over hete
kolen

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voorkant: Lale Gül is op 18 juni 2022 door De Vrije Gedachte gehuldigd als Vrijdenker van het Jaar 2022.

Achterkant: Bert Gasenbeek wordt geïnterviewd door Marco Oostdijk; Bert Gasenbeek houdt de Anton Constandse Lezing.

De Vrijdenker

jaargang 53 • nummer 6 • juli/augustus 2022

I N H O U D

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	Redactie/Bestuur	2
Biochemische processen van het leven	Herman Reimes	3
Wij geloven om te begrijpen, wij begrijpen niet om te geloven	Anton van Hooff	5
Normen en waarden	Harry Ansems	6
Nogmaals Teilhard de Chardin	Harry Ansems	10
Koester de activisten	Matthew de Roode	12
Je lijkt ter beschikking stellen	Anton van Hooff	14
Anton Constandse: persoonlijke vrijheid boven collectiviteit	Bert Gasenbeek	16
Ingezonden brief	Rob K.S. Beute	19
Wetenschappelijk verantwoorde eliminatie van het godsbegrip ...	Bob Schagen	20
Mensen over hete kolen laten lopen is gevaarlijke kwakzalverij	Bart Collard	21
Een god- en tijdloos meesterwerk	Paul Mercken	22
De onzedelijkheid in den bijbel	Willem Havers	23
Laudatio voor Lale Gül	Stanley Bakker	28
Meer foto's van 18 juni jl.	René van Elst	31
De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	Redactie	32

Mutaties in het bestuur

Jacques Honkoop heeft onlangs laten weten dat hij zijn bestuursfunctie als penningmeester en vice-voorzitter ter beschikking heeft gesteld wegens verschillen van inzicht over de werkwijze van het bestuur. Jacques heeft veel inzet getoond voor het bestuurswerk en als hoofdredacteur en auteur heb ik steeds prettig contact met hem gehad over de uitgave van dit blad en bijkomende zaken. Het is dus met spijt dat ik u dit moet berichten. Overleg is gaande over het overnemen van zijn werkzaamheden door de andere bestuursleden.

In het vorige nummer heeft u al kunnen lezen dat het bestuur sinds de Jaarvergadering is versterkt met Floris van den Berg en Bart Collard – namens de redactie wens ik hen succes – en dat Jaap van Dijk afscheid heeft genomen als secretaris wegens voorgenomen verhuizing naar het buitenland; hij blijft voorts nog wel opmaker van ons blad.

René van Elst, hoofdredacteur a.i.

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
 Floris van den Berg
 Bart Collard
 Fabian van Langevelde

Postadres:

De Vrije Gedachte,
 Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
 tel. 085 401 6874
 E-mail: secretaris@devrijegedachte.nl
 IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

Zie hieronder in het Colofon van dit blad.

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Collard - van den Berg

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – hoofdredacteur a.i. en eindredacteur
 Maarten Gorter – coördinator
 Anton van Hooff
 Herman Reimes
 Eelko de Vos

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
 Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
 tel. 085 401 6874

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
 Website: devrijegedachte.nl
 IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
 Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
 tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar) met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
 ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Biochemische processen van het leven

door **Herman Reimes**

Vele mensen koesteren het verlangen dat er nog een vorm van leven na de dood resteert. Voor hen bestaat er zoiets als een sturende externe kracht en heeft de mens een onstoffelijke geest, die ook na het overlijden aanwezig blijft. Dit restant van het religieus getinte wensdenken is ook ruim aanwezig onder niet-gelovigen en agnosten. Het draagt ertoe bij dat religie in het publieke domein nog zoveel tolerantie ondervindt. Terwijl religie juist zoveel verwarring oproept vanwege de vele achterhaalde denkbeelden en de hardnekkige ontkenning van de wetenschappelijke stand van zaken.

Atheïsten zijn eerder bereid om hun denkbeelden over dood en leven te toetsen aan het redelijk denken. Zij wijzen erop hoezeer de luchtkastelen van religie zijn gebaseerd op een leven na de dood en een onmogelijk hierna-maals. Daarom is enig inzicht in de biochemische processen van ons bestaan van belang om te beseffen hoezeer de werking van onze geest samenhangt met de wetmatigheden van een materialistisch mensbeeld. Daaruit volgt dan de logische conclusie dat er na ons overlijden geen geest overblijft die zelfstandig verder leeft.

De neurowetenschap beperkt zich niet tot de kennis van organische zenuwziekten maar is inmiddels ontwikkeld tot een groot multidisciplinair vakgebied. Door de revolutionaire ontwikkeling van de nanotechnologie is het tot in de kern aantoonbaar dat ons gedrag, inclusief de cognitieve processen van de geest, zijn oorsprong vindt in de structuur en het functioneren van het zenuwstelsel, met name de centrale functie van de hersenen. Dat geldt evenzo voor alle aan de mens verwante zoogdieren waarvan terecht wordt aangenomen dat ook zij na hun overlijden geen enkele vorm van een geestelijk bestaan achterlaten.

Onze cognitieve vermogens mogen voor het merendeel van de mensen wat verder ontwikkeld zijn dan die van de primaten, maar ook na ons overlijden resteert er voor niemand van ons een separaat voortlevende geest en uiteraard ook geen mogelijkheid van een opstanding uit de dood. Laat staan een toekomstig eeuwig leven in de hemel of de hel. Dat zijn slechts gedachtenkronkels van gelovigen om zich te kunnen beroepen op het bestaan van een God.

◀◀ De heilige Franciscus gaat de hemel binnen; wandschildering in de Franciscaanse kerk in Rabat op Malta.

De kern van de zaak is dat al onze fysieke en psychische activiteiten uitsluitend tot stand kunnen komen op basis van hersenactiviteiten die zich voltrekken via **signaal-verwerving** (de ingangssignalen) en **signaalverwerking**. Dit ingewikkelde proces van terugkoppeling en informatieverwerking (op basis van biochemisch functionerende meet- en regelcircuits) vertaalt zich uiteindelijk in het produceren van lichamelijke en geestelijke eigenschappen. Dit materialistische mensbeeld betekent, dat ook het bewustzijn van mensen bij het overlijden definitief eindigt, want ook wij mensen zijn op ieder moment van ons leven onderhevig aan de onveranderlijke aardse wetmatigheden. Daarin past geen enkele mogelijkheid van een wonder (zoals dat in de Bijbel aan de lopende band mogelijk is) als plotseling een of meer aardse wetmatigheden door een goddelijke ingreep (of ander soort buiten-aardse kracht) worden opgeheven.

Doorgaan na de dood

De zogenaamde argumenten om wonderen mogelijk te achten, komen vooral van religieuze stromingen die een **immateriële ziel** als een vorm van doorgaand leven mogelijk achten. Dat er geestelijk leven na de dood (dus bij het ontbreken van enige vorm van hersenactiviteit) mogelijk zou zijn, daarvoor ontbreekt elk bewijs. Ook na grondige analyse van de zogenaamde occulte verschijnselen is er geen enkel bewijs voor de aanwezigheid van krachten die de aardse wetmatigheden zouden kunnen opheffen. Zelfs zonder de misleiding van religie leeft er bij vele mensen toch het vermoeden dat het geestelijk leven van de mens onvergelijkbaar is met dat van de overige zoogdieren. Zij veronderstellen dat wij door onze cognitieve vermogens over een speciale status van een separate geest beschikken. Ook na het overlijden moet er

voor hen nog iets overblijven van onze glorie, in de vorm van een soort *persoonlijk of collectief bewustzijn* dat voortleeft na onze dood. Het denkbeeld dat met onze dood ons leven niet ophoudt, maakt dit leven voor hen minder zinloos en beter te verdragen. Dat mogen we elkaar wel toestaan, maar dat geldt in veel mindere mate als we daarbij de realiteit loslaten en de mythologische schijnwereld van religie omarmen.

Het is nog een lastig proces om het logisch denken ook in dit opzicht volledig op jezelf te kunnen betrekken. Het 'Vrijdenken' begint dan ook met twijfel aan achterhaalde denkbeelden en het accepteren en integreren van wetenschappelijk onderbouwde standpunten in je levensbeschouwelijke opvattingen. Om in grote lijnen aan te geven wat er biochemisch gezien achter het 'alledaagse mysterie' van het meercellige leven aan de orde is, volgen hier enkele basisbegrippen met betrekking tot het meercellige leven:

Een organisme of levend wezen (bijvoorbeeld het zoogdier 'mens') bestaat uit een verzameling orgaanstelsels die door middel van biologische processen (zoals een eigen stofwisseling) zorgen voor de instandhouding

Een dergelijk begrippenoverzicht ter ondersteuning van de wetenschappelijke bewijsgrond voor het materialistische mensbeeld is ook van toepassing op de biochemische processen die samenhangen met het functioneren van systemen zoals:

- de hersenen, het centrale brein,
- systemen van het zenuwstelsel,
- de signaal overdracht via neurotransmitters,
- de hormonale systemen,
- het afweersysteem,
- het DNA, de celkern en de genen.

Het mysterie van het leven

Het mag duidelijk zijn dat al onze geestelijke vermogens tot stand komen dankzij de biochemische processen in het lichaam. Zelfs het bewustzijn en allerlei gevoelens als haat, verdriet en verlangens zijn slechts mogelijk dank zij die ingewikkelde samenwerkende biochemische processen. Het een en ander wordt sterk bepaald door genetische eigenschappen, zoals de aangeboren geslachtskenmerken.

De sturende krachten achter het meercellige leven

kunnen we niet volledig doorgronden, zodat we de onbeantwoorde vragen berustend beschouwen als 'het alledaags mysterie van het leven' waarop we nog geen volledig antwoord hebben. Kortom, er zit niet anders op om de sturende kracht achter onze evolutionaire en genetische processen als *een samenloop van alle in de natuur verankerde wetmatigheden* te beschouwen. Daarom is het logisch om de biochemische processen van het leven te accepteren als de grondslag van het materialistische mensbeeld. In dat kader refereer ik aan de suggestieve opvattingen over '**het collectief bewustzijn**' volgens de theorie van Jung. Namelijk de veronderstelde mogelijkheid van een paranormaal vermogen tot overdracht van gedachten. Er bestaat zeker zoiets als een intuï-

van het organisme 'mens'.

Organen, een orgaan is een deel van een levend wezen dat een bepaalde functie heeft en ervoor zorgt dat het lichaam (het organisme 'mens') functioneert. Tot onze organen behoren onder meer het evenwichtsorgaan, de hersenen, de huid en het hart. Het grootste orgaan is onze huid.

Organen en organismen zijn opgebouwd uit verschillende soorten weefsels, ieder weefsel opgebouwd uit een bepaald soort cellen.

Weefsel is het geheel aan lichaamscellen van hetzelfde type zoals kraakbeenweefsel, botweefsel, spierweefsel en vetweefsel.

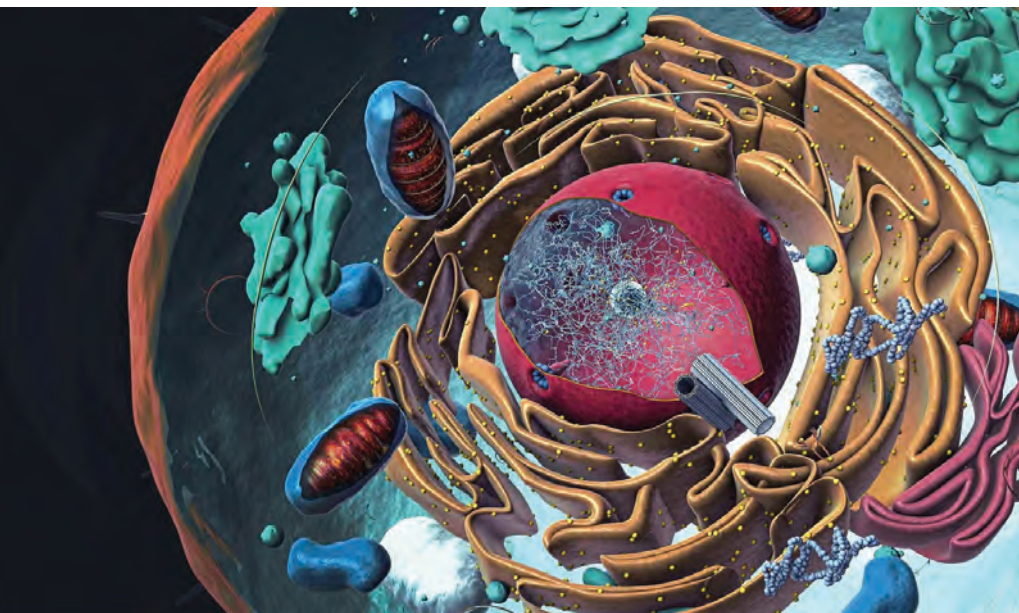
Cellen, de cel is het kleinste deel van een organisme dat alle genetische informatie van dat organisme bevat.

Stamcellen bevinden zich in de organen en weefsels van het lichaam. Bij het afsterven van oude cellen vormen de stamcellen weer nieuwe cellen. Ze hebben het vermogen om zichzelf te vernieuwen en om gespecialiseerde cellen te vormen zoals zenuwcellen en gliacellen.

tief vermogen (een natuurdrijf) waardoor we in sommige situaties in staat zijn om zonder enig leerproces doeltreffend te handelen. Dat verschijnsel zien we ten dele terug bij emotionele identificatieprocessen. Bijvoorbeeld als een groep mensen ziet dat een sadist een onschuldig kind mishandelt, dan overheersen een gemeenschappelijke vorm van betrokkenheid met het slachtoffer en gevoelens van afschuw en haat naar de sadist. Ook deze gemeenschappelijke gevoelens van medelijden en haat komen slechts tot stand via onze individuele biochemische reacties.

De hiervoor genoemde systemen en begrippen over biochemische processen zijn verre van volledig. Met name de fysieke ontwikkelingen bij de moeder tijdens haar zwangerschap, het groeiproces van embryo naar foetus, en de opbouw van het DNA met de genen. Ook die processen komen slechts tot stand op grond van biochemische processen.

Overigens bestrijken de biochemische processen nog maar een beperkt deelgebied van de aardse wetmatigheden. Die zijn bijvoorbeeld ook van toepassing op de na-

tuurkundige verschijnselen, de wiskundige rekenmodellen en de mogelijkheid van kunstmatige intelligentie.

Het is nu mogelijk om via de media miljoenen mensen opzettelijk te misleiden met leugens en desinformatie. Het is Poetin gelukt om het vijanddenken te verheerlijken en miljoenen mensen te overtuigen van de noodzaak van een 'rechtvaardige oorlog'. Evenals Donald Trump maakt hij gretig gebruik van de technische mogelijkheden om desinformatie te verspreiden met de steun van religieuze scherpshijpers. Ook dat maakt het voor gelovigen moeilijker om het mythologische karakter van religie te ontkennen. Het is een enorme opluchting als je het logisch denken toelaat en twijfel niet als een zonde, maar als een vorm van redelijk denken kunt ervaren.

Onverklaarbare(?) verschijnselen

Zelfs als je inziet dat de Bijbelse waarheden op mythologische fantasie berusten, dan nog blijft het gevoel bestaan 'dat er meer is tussen hemel en aarde'. Er dient zich nog wel een reeks vraagtekens aan, zoals uitzonderlijke occulte verschijnselen als de bijna-doodervaringen, gebedsgenezingen, gewaarwordingen onder trance en hypnose, paranormale helderziendheid, contact met buitenaardse wezens, frappante uitkomsten van astrologische voorspellingen, de invloed van schadelijke aardstralen en visioenen waarin we contact met overledenen ervaren. Hoewel sommige verschijnselen onverklaarbaar lijken moeten we niet het bestaan van iets veronderstellen zolang onze ervaringen op een andere manier verklaard kunnen worden. Want ook dit soort verschijnselen zijn door vele wetenschappers uitvoerig onderzocht en grotendeels verklaarbaar gebleken op grond van de aardse wetmatigheden als een samenloop van bijzondere om-

standigheden, waarin de mogelijkheid van wonderen is uitgesloten. Alles wat in onze gedachten opkomt, dus ook dat wat slechts in onze fantasie mogelijk is, laat zich tenslotte ook herleiden tot biochemische processen die weliswaar omgeven zijn door onopgeloste vragen van het alledaagse mysterie, maar ondanks dat toch volkomen aansluiten bij de aardse wetmatigheden.

door **Anton van Hooff**

Waarom zijn debatten met wokisten, complotdenkers en godsgelovigen altijd zo onvruchtbaar? Dat het steeds dialogen van doofstommen zijn, is geen wonder: het ontbreekt nu eenmaal aan een gemeenschappelijke basis van argumenten. Terwijl vrijdenkers zich beroepen op verifieer- en falsificeerbare kennis, ontleenen de anderen hun zekerheid aan een persoonlijke overtuiging. Hun weten is, wat het Grieks *gnosis* noemt, een kennis die van boven komt. Daartegenover beriepen Griekse rationele denkers zich op de *epistèmè*, bediscussieerbare kennis. Vandaar dat epistemologie, kennisleer, iets heel anders is dan gnostiek.

Tijdgenoot-gelovigen beroepen zich niet uitdagend op gewilde onwetendheid; ze verschuilen zich liever gretig achter een of andere autoriteit – op zichzelf al een teken van zwakte. Antieke christenen waren wel zo schaamteloos om te bekenen dat geloven voorop staat.

Wij geloven om te begrijpen, wij begrijpen niet om te geloven.

--

***Aurelius Augustinus
(354 - 430)***

Augustinus (354-430) prijst de 'geleerde onwetendheid', *docta ignorantia*, als christelijke deugd aan. Zijn aanbeveling is: 'Geloof om te begrijpen', *crede ut intellegas*. Anselmus van Canterbury (1033-1109) scherpt Augusti-

nus' tegenstelling tussen geloven en kennen nog aan. Tegenover 'ik begrijp om te geloven', *intellego ut credam*, staat de christelijke houding: 'Ik geloof om te begrijpen', *credo ut intellegam*.

Lithografie F. Frick naar Desideri naar Vittore Carpaccio - Visoen van Augustinus

Normen en waarden

door *Harry Ansems*

En hoe zelfs het gedrag van Poetin wel verklaarbaar is

In moderne tijden klinkt steeds luid de roep om handhaving van normen en waarden. Hier valt een tweetal kanttekeningen bij te maken. Op de eerste plaats suggereert men met de term "handhaving" dat het zou gaan om vaststaande morele gedragspatronen die er altijd al geweest zouden zijn. Een korte blik op de geschiedenis leert ons dat dit geenszins het geval is, ook niet na het tijdperk van de Verlichting. Nog steeds bestaat over geen enkel begrip zoveel verwarring en tegenspraak als over normen en waarden. Op de tweede plaats wekt men door "normen en waarden" in één zinsneede te noemen het misverstand dat het hier om een allesomvattend sa-

menhangend geheel van aanbevelenswaardige gedragspatronen zou gaan, hetgeen ook niet juist is. Zelf acht ik het verstandiger om deze termen nader te concretiseren. De algemene term "normen" zou vervangen moeten worden door "rechtsregels" en de term "waarden" door "ethiek".

De *rechtsregels* betreffen dan die gedragsregels, die in elk geval moeten worden nagekomen en desnoods met dwang gehandhaafd moeten worden. Het betreft hier meestal regels die dienen om conflicten te voorkomen of om de samenleving veiliger en efficiënter te maken. De *ethiek* betreft vervolgens die gedragsregels die weliswaar het welzijn van individu en samenleving moeten bevorderen, maar waarbij een zekere vrijheid van eigen inzicht mogelijk moet zijn. In het algemeen zouden deze ethische

regels wel moeten worden nageleefd, maar men vindt het toch te ver gaan om er ook overheidsdwang aan te verbinden. Men spreekt dan ook wel over morele regels of regels van moraal en fatsoen. Het hier door mij gemaakte onderscheid houdt overigens niet in dat er altijd een haarscherpe afbakening mogelijk is tussen *rechtsregels* en *ethische regels*. Belangrijke ethische regels worden soms opgenomen in het recht, denk maar aan mensenrechten en bescherming van minderheden. Het omgekeerde gebeurt ook wel eens, bijvoorbeeld regels over zon-
dagsrust of zelfdoding, die na verloop van tijd uit de wetboeken verdwijnen. Dat neemt niet weg dat alle gedragsregels zo maar op een hoop gooien niet verstandig is en en menigmaal (vooral in de politiek) leidt tot verwarrende en nietszeggende discussies.

Ethiek ontwikkelt zich niet binnen het individu, maar binnen een groep

Grofweg gezegd weerspiegelt ethiek de opvattingen over wat goed en kwaad is. Gedragsregels over goed en kwaad zijn er altijd al geweest, in elk geval zolang de mens bestaat en wellicht al veel eerder. Studies naar vormen van ethiek bij hogere primaten hebben aangetoond dat veel van wat de mens beweegt verklaarbaar is uit zijn evolutionaire voorgeschiedenis. Zowel bij dieren als bij mensen dient het individu het eigen belang menigmaal op te offeren voor het gemeenschapsbelang. Je zou dit samenwerkingsmoraal kunnen noemen. Een groep is gebaat bij samenwerking en individuen passen hun gedrag daarbij aan. Dit verklaart dat ook in de geschiedenis van de mensheid moraliteit zelden ontstaat vanuit het individu, dit in tegenstelling tot wat velen (nog steeds) denken. Het is de druk van de groep of collectiviteit die bepalend is voor ethische gedragsregels. Omdat de samenstelling en leefomstandigheden van menselijke gemeenschappen aan verandering onderhevig zijn, past de ethiek zich daarbij aan. In tijden van schaarste heeft men geleerd om voedsel te herverdelen. Bij bedreiging door vijandelijke stammen dient een sterke leider aangesteld te worden ofwel een goed onderhandelaar. Degenen die tijdelijk door ziekte getroffen worden verdienen extra ondersteuning. Zo ontstaan min of meer vaste regels die in het belang van een bepaalde gemeenschap zijn.

Tegelijk met het taalkundig vermogen ontstond bij de mens tevens behoefte aan structurering van ethische begrippen en beginselen. Zo leidde de uitvinding van het schrift tot het transformeren van de belangrijkste ethische regels in rechtsregels en begon men tevens met het ontwerpen van de zogenaamde heilige boeken. Natuurlijk is het zo dat het denkproces over goed en kwaad bij groepen

Allegorie van de moraal van aardse dingen – toegeschreven aan Domenico Tintoretto (rond 1585)

van mensen nog altijd begint binnen het bewustzijn van individuele personen. Zonder de inbreng van een voldoende aantal individuen kan een groep op zich geen nieuwe afweging maken tussen goed en kwaad. Echter de opvattingen over ethiek van elk individu worden hoofdzakelijk, zo niet geheel, bepaald door zijn opgebouwde referentiekader. Ethische beginselen worden bij een individu bepaald door een genetische component, door opvoeding en door een voortdurende interactie met de omgeving. Vanuit onze genen en vooral door de werking van onze spiegelneuronen weten we al dat we een medemens niet zomaar pijn moeten doen of doden. En de opvoeding in onze kinderjaren kan ons maken tot respectvolle en fatsoenlijke burgers of juist niet. De druk van de gemeenschap om ons heen bepaalt uiteindelijk hoe wij staan tegenover andere culturen, geweldsuitoefening, voedselvoorschriften, omgangsvormen. Gerenommeerde hersenonderzoekers als Dick Swaab en Victor Lamme trekken zelfs in twijfel of de individuele mens nog wel over een vrije wil beschikt, zozeer blijkt uit hun onderzoeken dat mensen voorname beslissen op grond van in-

geprogrammeerde impulsen. Dat mag misschien zo zijn, maar in elk geval zijn normale psychisch gezonde mensen wel in staat om na verloop van tijd met behulp van objectieve gegevens in betrekkelijke vrijheid tot bepaalde ethische keuzes te komen. Dat vermogen moeten we echter zeker niet overschatten.

Wat wij intelligentie noemen, is slechts zeer ten dele een individueel neurologisch fenomeen. Het is vooral het resultaat van een omgeving, die intelligent gedrag bevordert. De mensheid is het product van een ingrijpende technoculturele evolutie. De individuele biologische mens is

slechts een nietig onderdeelje van het totale patroon van de menselijke soort. Als geïsoleerd individu evolueert de mens nauwelijks of niet. Zonder steun van zijn omgeving wordt hij op zich niet veel intelligenter, niet moreler. Daarentegen kunnen menselijke samenlevingen zeker wel evolueren, zowel in bewustzijn, in intelligentie, in emotie en niet in de laatste plaats ook in moraliteit.

De vorming van ethiek is hoe dan ook een dynamisch gebeuren. De Amerikaanse psycholoog Burrhus F. Skinner (1904-1990) stelde al: "Er is geen eeuwige waarheid." Opvattingen over goed en kwaad evolueren door de tijd heen. Een belangrijk moment was bijvoorbeeld de uitvinding van de boekdrukkunst. De kritische gedachten van Thomas More en van Luther en veel andere schrijvers konden grote aantallen mensen bereiken, waardoor discussie op gang kwam en de wereld relatief snel veranderde doordat steeds meer mensen zich konden losmaken van het erg bekrompen en eenzijdig religieuze denken tot dan toe.

Een andere belangrijke fase was de periode van de Verlichting. Wetenschapsfilosofen als Hume, Voltaire, Rousseau en Montesquieu wisten waarden als vrijheid, gelijkheid en broederschap te benoemen. We moeten alleen niet denken dat de verlichtingsidealen te danken waren

Burrhus F. Skinner

18e eeuw bloeiden wetenschap en industrialisatie op. Grote delen van de samenleving hadden meer dan genoeg van een eeuw van godsdienstoorlogen met inbegrip van de 80-jarige oorlog, in feite ook een godsdienstoorlog. Nieuwe waarden werden tot vaste discussiestof verheven op universiteiten en politieke bewegingen. Goede ideeën konden behouden blijven en kwamen ten goede aan steeds groter wordende gemeenschappen van mensen. Ook schrijvers als Charles Dickens (over sociale wantoestanden), Harriet Beecher Stowe (De negerhut van oom Tom) en in Nederland Eduard Douwes Dekker (over het Cultuurstelsel in de koloniën) speelden een belangrijke rol bij de vorming van een nieuw ethisch elan. Deze schrijvers toonden aan dat niet alleen rationele argumenten belangrijk zijn voor de ontwikkeling van ethiek, maar vooral ook sociale en emotionele argumenten. Ethiek is nu eenmaal bij uitstek een groepsgebeuren met alles wat in menselijk opzicht daarbij hoort.

Ontwikkeling van ethiek is gebaat bij democratie

Ook de moraal van de grote wereldgodsdiensten is absoluut niet ontstaan vanuit het brein van enkele verlichte apostelen of profeten. Het is enkel de groepsdruk die hiervoor verantwoordelijk is. Tegen het begin van onze jaartelling hadden zich grote gemeenschappen ontwikkeld die op twee manieren bedreigd werden, ten eerste door interne scheuring en ten tweede door vijandelijke bedreiging. Het uit elkaar vallende

Romeinse rijk was sterk gebaat bij de stringente regels van het Christendom met als leidraad de voor de gemeenschap gecreëerde "enige ware god" met dito afgezanen op aarde. In de Arabische wereld was het al niet anders. Bij de voortdurend

met elkaar vechtende Arabische stammen ontstond een enorme groepsdruk om een sterk en veilig overkoepelend leiderschap in het leven te roepen van mythische proporties. Individuen onderwierpen zich maar wat graag aan het nieuwe systeem. Met de gevolgen zitten we eigenlijk nog steeds. Veel van de leefregels van de huidige grote godsdiensten stammen uit het begin van onze jaartelling. De aanbidding van een onaantastbare god die samen met een oppermachtige aardse leider alles bestuurt, zit nog bij velen in de genen verstengeld. Om maar even een uitstapje te maken naar de huidige tijd: in zekere zin profiteert ook Poetin hiervan. Vooral orthodox opgevoede Russen zien hem als de grote leider die hun land groot en sterk zal maken en die hen tegen de (denkbeeldige) buitenlandse vijand zal beschermen. Het is helemaal niet zo dat Rusland het bezit van Oekraïne nodig heeft. Rusland zelf heeft land, olie en graan genoeg. Wat Poetin nodig heeft is een externe vijand om zijn binnenlandse machtspositie te versterken. Deze gang van zaken zien we in feite bij elke dictator, of het nu Stalin, Hitler of Saddam Hoessein is. Elke alleenheerser loopt in principe groot gevaar. Wie wil er zijn riant machtspositie niet overnemen? Bovendien hebben dictators ook altijd veel binnenlandse vijanden door hun niets ontziende manier van optreden. De oplossing is redelijk simpel en al toegepast in oude tijden: creëer een boven de grote massa uitstijgend "ethisch" leiderschap, liefst in de symboliek van een goede sterke vader. Na een aantal meestal gemani-

puleerde successen zorgt de steeds groter wordende groepsdruk er dan vanzelf voor dat onwillige individuen en minderheden buitenspel worden gezet.

Duidelijk is wel dat de individuele belangen van leiders doorgaans sterk afwijken van het groepsbelang. Om meer macht te krijgen moet de leider zich aanvankelijk gedragen, zoals de groep dat graag wil. Bij dit type leiderschap is het niet de leider die de groep stuurt, maar omgekeerd de groep die de leider stuurt. Leiders als Stalin en Hitler beginnen altijd binnen een relatief kleine groep en ontwikkelen gaandeweg de eigenschappen om een steeds groter wordende groep aan te spreken. Wanneer dergelijke leiders eenmaal alle macht hebben, gaat het mis. Tirannieke leiders zijn volkomen gericht op handhaving en versterking van macht en dus voortdurend bezig met ordening. Met complexiteit kunnen zij in het geheel niet omgaan. Toen Hitler in een complexer wordende oorlog belangrijke beslissingen moest nemen, faalde hij volledig. Hetzelfde zien we nu bij Poetin gebeuren. De geschiedenis heeft vele malen bewezen dat eenhoofdig leiderschap zeer riskant is voor een gemeenschap. Hetzelfde geldt trouwens voor leiderschap door een familieclan of door een bepaalde elite.

Voor echte ethische vooruitgang is democratie onontbeerlijk. De wereld wordt steeds complexer, niet alleen doordat steeds meer volkeren en groepen met elkaar in aanraking komen, maar ook door ingrijpende technische, ecologische en economische veranderingen. Democratische landen voeren geen oorlog met elkaar en bereiken een aanmerkelijk hoger peil van welvaart dan autoritair geregeerde landen. In een democratische samenleving kunnen de energie en de creativiteit van nageenough alle burgers worden ingeschakeld, met inbegrip van de onontbeerlijke bijdrage van vrouwen, minderheden, ouderen en gehandicapten. En juist omdat zovelen bij de maatschappij worden betrokken, ontstaan onderling begrip en ruimte voor betere ethische leefregels.

Neem de vaak verrassende ontwikkeling in de grote steden. Het is evident dat in alle moderne grote wereldsteden de aanhang van de democratische politieke partijen veel

groter is dan in de landelijke dunner bevolkte gebieden. Het is dus niet zo dat democratie een typisch verschijnsel van de westelijke wereld zou zijn, zoals vaak gesuggereerd wordt door bepaalde machtshebbers op het oostelijk halfrond en in Afrika. Statische verhoudingen tussen burgers zijn doorgaans van veel minder betekenis in het alledaagse leven van de grote stad, dat gericht is op een continue dienstverlening, op gezonde concurrentieverhoudingen en op innovatie. De burgers, die toch veelal uit zeer verschillende culturen afkomstig zijn, leven hier doorgaans opvallend vreedzaam naast elkaar. Terwijl in heel voormalig Joegoslavië verbitterd oorlog werd gevoerd, waren juist de grote steden als Belgrado, Zagreb en Sarajevo, toch meestal oases van rust, ondanks het feit dat ook hier een gemêleerde bevolking leefde. Een belangrijke oorzaak hiervan is wellicht dat in een dichtbevolkt gebied veelvuldige ontmoetingen en ook onderhandelingsituaties plaats vinden.

En hoe nu verder?

Waar we niet omheen kunnen, is dat steeds meer technologie ingeschakeld zal worden bij ethische ontwikkelingen. Een goede president is nu al iemand die voortdurend computeranalyses op allerlei gebied raadpleegt en die tevens via peilingen voortdurend op de hoogte probeert te blijven van wat zijn onderdanen op politiek en moreel vlak verlangen. Hoe lang zal het nog duren voordat een geavanceerde computer als wereldleider wordt aangesteld? Voor velen lijkt dit misschien geen prettig toekomstbeeld, maar men kan er gerust vanuit gaan dat een dergelijke toekomstige computer niet die misrekeningen en andere fouten zal maken die individuele menselijke personen wel altijd zullen maken. Een dergelijke computer zal gemakkelijk voorzien kunnen worden van alle beschikbare, geactualiseerde informatie, ook ethische informatie. Hoewel de computer zelf geen mens is, zal zijn (haar) input wel alle belangrijke menselijke wensen, afwegingen en doelstellingen kunnen bevatten en daaruit goed onderbouwde conclusies kunnen trekken. In feite spreken we dan over een mens-machine combinatie die optimaal gebruik maakt van een voortdurende rationele en ook emo-

Charles Chaplin in *The Great Dictator* (ingekleurde foto)

tionele interactie tussen mensen wereldwijd.

Een belangrijke stap in onze geschiedenis op weg naar verdere democratisering en moralisering van de samenleving zijn ongetwijfeld de ontwikkelingen rond het internet. Als er iets democratisch is, dan is het wel het internet. Praktisch iedereen kan er gebruik van maken en ook een actieve rol spelen. Totalitaire geregeerde landen doen dan ook alle moeite het internet tegen te werken of zelfs te verbieden, maar dat kan op den duur geen stand houden. We moeten ons niet blind staren op het feit dat er ook veel aanloopproblemen zijn geweest en nog zijn, zoals fake-nieuws en misbruik van privacy. Maar wie zou nu het internet nog kunnen missen? En voor de toekomst zijn de mogelijkheden ongekend. Op onze omvangrijk bevolkte planeet met een steeds efficiëntere communicatie tussen mensengroepen zullen onherroepelijk vroeg of laat die politieke, wetenschappelijke en morele visies de overhand krijgen, die het beste aangepast zijn aan al onze menselijke behoeften. Door uitgekende technologische vindingen zal de rol van het toeval, waardoor het aardse leefmilieu zo vaak getroffen werd, goeddeels worden uitgebannen. Klimatologische oplossingen en bevredigende welvaartsverdeling zijn haalbaar, waardoor spanningen en machtsstrijd worden voorkomen. Mensen beschikken nu eenmaal over een ongehoorlijke creativiteit, mits zij maar bereid zijn met elkaar samen te wer-

ken en mits goede ideeën kunnen worden vastgelegd en verder uitgebouwd. Het aandeel van een enkel individu bij het ontwerpen van piramiden, wolkenkrabbers, straalvliegtuigen en kernreactoren is uiterst beperkt en ook volledig inwisselbaar. Hier geldt: Het geheel is meer dan de som der delen. Dit wist men al in de oudheid. Indien tientallen arbeiders gezamenlijk een zwaar bouwblok voortslepen, overschrijden zij de som van de gezamenlijke mankrachten, want zij kunnen ook gebruik maken van ritmiek en in beweging zijnde massa. En om meer in onze tijd te blijven: door wereldwijd ruimte te geven aan gedifferentieerde ideeën, elkaar aanvullende specialisaties en gerichte financieringen ontstaan steeds meer mogelijkheden. Hoeveel talenten gingen er in het verleden niet verloren?

Win-win relaties

Volgens de Amerikaanse publicist Robert Wright zijn mensen van nature geneigd win-win relaties met elkaar aan te gaan. Indien partijen met elkaar onderhandelen, zal het spel uiteindelijk zo gespeeld worden dat ze er beiden op een of andere manier op vooruitgaan. Wright is ervan overtuigd dat in de loop van de geschiedenis de toename van win-win relaties door zal zetten, omdat steeds meer mensen en steeds meer groepen van mensen van elkaar afhankelijk zijn. Uiteindelijk zal men zich dan ook gaan gedragen op een wijze die respect afdwingt bij de tegenpartij. Onontkoombaar leidt dit dan tot een maatschappij met een steeds hoger ethisch niveau. Is dit

allemaal onrealistisch optimisme?
Nee zeker niet.

In zijn boek "Ons betere ik" toont de Amerikaanse wetenschapper Steven Pinker aan dat de mensheid zich in de loop der eeuwen steeds minder gewelddadig is gaan gedragen. Dit lijkt in volstrekte tegenspraak met hetgeen we bijna dagelijks via de TV voorgeschoteld krijgen aan (burger)oorlogen en ander geweld; toch weet Pinker zijn stellingname met een overvloed aan statistisch materiaal te onderbouwen. Inderdaad zijn er met name in de eerste helft van de 20e eeuw miljoenen doden gevallen bij oorlogsgeweld, maar als percentage van de totale wereldbevolking (toen 2,5 miljard) is dit veel geringer dan de percentages die behaald werden tijdens de vestiging van het Chinese keizerrijk (2e millennium v. Chr.), de kruis-

Steven Pinker

vaardersoorlogen (10e en 11e eeuw), de Mongoolse veroveringsoorlogen (13e eeuw) en de Europese godsdienstoorlogen (16e en 17e eeuw. Nog verder in het verleden moet het helemaal bar en boos geweest zijn. Wetenschappers hebben berekend dat het in primitieve prehistorische samenlevingen heel normaal was dat gemiddeld een kwart van de bevolking omkwam door geweld, moord of bewuste uithongering. Waarom wij dan toch steeds het gevoel hebben dat de wereld gewelddadiger is geworden, verklaart Pinker door het gegeven dat wij de uitoefening van geweld steeds minder acceptabel zijn gaan vinden. En dat laatste past dan weer in een steeds ethischer wordende wereld.

Nogmaals Teilhard de Chardin

door **Harry Ansems**

Jan Willem Nienhuys (JWN) toonde zich in de Vrijdenker van juni 2022 verbaasd over mijn artikel, waarin eerdere herstel voor Teilhard de Chardin (ThdC) bepleit wordt. Welnu, ik ben niet minder verbaasd over het artikel van JWN en dan met name ook over de titel *Teilhard snapt niet hoe evolutie werkt*. Waar baseert hij dat op? Weliswaar wordt door hem alles uit de kast gehaald om het ongelijk van ThdC te bewijzen, zoals een beroep op nobelprijswinnaars Peter Medawar en Linus Pauling en op Charles Darwin himself en last but not least wordt ook nog gesuggereerd dat ThdC een aanhanger zou zijn van het Creationisme, maar toch kan JWN mij absoluut niet overtuigen.

Medawar en Pauling zijn inderdaad wetenschappelijke grootheden. Wat JWN er niet bij vermeldt is dat deze grootheden hun sporen en ook hun nobelprijzen verdiend hebben op geheel andere terreinen dan de onderwerpen waarover het gaat in Het Verschijnsel Mens van ThdC. De door JWN (vroeger) gemaakte plotselinge omslag van fascinatie voor ThdC tot absolute afwijzing bevreemdt mij dan ook.

Het door JWN aangehaalde voorbeeld over entropie (opstijgende regens) is niet te volgen. Entropie gaat

over het verval in gesloten systemen zonder dat er energie in of uit kan. ThdC heeft het juist over (biologische) systemen waar in- en uitgaande energiestromen een constante factor zijn.

ThdC wordt verweten dat hij niet weet hoe evolutie werkt (N.B. in de hoofdtitel). Waarop is dat gebaseerd? Het enige verwijt dat JWN hem in dit opzicht feitelijk maakt is dat ThdC te weinig aandacht besteedt aan het Darwiniaanse principe van variatie – selectie – soortvorming. Moet dat dan? ThdC was overtuigd aanhanger van Darwin. Moet hij dan zijn werk nog eens dunnetjes overdoen?

Creationisme?

ThdC was absoluut geen creationist, een onterechte suggestie. Nergens in Het Verschijnsel Mens komen we een verwijzing naar een bovennatuurlijke Creator tegen. Juist dit werd ThdC door zijn superieuren in de Katholieke Kerk ernstig kwalijk genomen, evenals het feit ThdC het bijbelse dogma van het individuele voortleven van de mens niet deelde. Dit zorgde uiteindelijk ook voor een publicatieverbod van Het Verschijnsel Mens.

ThdC zou zijn blijven steken in het oude idee van de ladder van het le-

ven. Wat ThdC hierover zegt is dat er in de evolutie van het leven vanaf het eencellige primitieve begin tot aan het verschijnen van de mens een toenemende en zelfs versnellende uitbreiding van complexiteit en van bewustzijn is waar te nemen. Een feitelijke constatering lijkt mij. Ontkent JWN dit dan? Ik ben benieuwd.

Aan ThdC wordt verweten dat atomen "zielen" zouden hebben. Voor mij een déjà vu. Daar kwam mijn oude godsdienstleraar op de middelbare school ook al mee. ThdC heeft het in Het Verschijnsel Mens helemaal niet over het Christelijke begrip ziel. Hij heeft het over het *previtale*, de uiterst primitieve aan uiterlijke waarneming onttrokken geestelijke binnenkant van de materie. Je kunt daar natuurlijk vraagtekens bij zetten, maar de simpele verwijzing door JWN dat hier de Christelijke ziel bedoeld wordt is onterecht. Het gegeven dat er een niet waarneembare geest bestaat, die strikt verbonden is aan uiterlijk waarneembare materie, wordt nu overigens door weinig wetenschappers van naam nog tegengesproken.

Hetzelfde betreft de bespreking door ThdC van energiestromen binnen het atoom. Over de naamgeving daarvan kun je natuurlijk twisten en ThdC is zeker geen specialist in de kwantumfysica. Maar JWN doet het in feite voorkomen alsof energieën helemaal niet bestaan binnen het atoom, want er zou geen "bewijs" voor zijn en ThdC zou zich hier beroepen op een "soort privégod". Buitensporige en ongefundeerde kritiek! Geef mij maar Albert Einstein, Alfred North Whitehead, Conway Morris en vele andere wetenschappers en filosofen die onomwonden durven te stellen (zonder dit te bewijzen) dat er ontzagwekkende krachten in de natuur zijn die weliswaar (nog) verborgen zijn, maar die wel ons respect verdienen.

Divergentie en convergentie

ThdC wijst erop dat rassen en ondersoorten, die zich over de aarde verspreiden, steeds verder divergeren tot aan de vorming van nieuwe soorten toe. Bij de menselijke rassen echter is nu het punt gekomen dat zij zich niet

verder kunnen verwijderen en als het ware opgesloten zitten door de bolvorm van de aarde. We zien nu dat de mensenrassen zich steeds meer met elkaar beginnen te vermengen, ofwel tot elkaar komen, convergentie dus. Darwin had al op dit verschijnsel gewezen. Omdat JWN hier snerende opmerkingen over maakt, kwam bij mij de eerste gedachte op dat JWN zelf niet snapt hoe evolutie werkt. Bij nadere bezinning begrijp ik echter dat het enkel en alleen het taalgebruik van ThdC is dat hij niet kan verteren.

Tot slot: Ik heb meerdere artikelen van JWN gelezen, met name in Skepter. Hij heeft zeker een gedegen mathematisch/wiskundige knowhow en hij voldoet prima aan de doelstelling van Skepter om kwakzalverij en pseudowetenschap te bestrijden. Maar enige ruimte of zelfs maar enig begrip voor de menselijke dimensie van *het filosofische, het poëtische, het mysterieuze*, waar ThdC zich inderdaad (niet zozeer in Het Verschijnsel Mens, maar wel in andere publicaties) ook wel in begeeft is bij hem niet aan de orde. Bij een publicatie in de Vrijdenker verwacht ik echter een ruimere blik.

De slotconclusie van JWN is dat er geen garantie bestaat dat de menselijke soort het langer zal uithouden dan de gemiddelde diersoort (volgens hem vijf miljoen jaar). Deze vaker gehoorde (defaitistische) gedachte dat de menselijke soort op een hoop gegooid kan worden met voorafgaande soorten is aan mij niet besteed. Met het verschijnen van de mens is ook een culturele evolutie in gang gezet, die volstrekt afwijkt van de voorafgaande biologische evolutie. De mensheid kan de evolutie in eigen hand nemen! Wanneer JWN zich over de toekomst uitspreekt, is hij mijns inziens met speculatie bezig, hetgeen hij ThdC juist verwijt, maar ThdC spant zich nog in zijn visie op de toekomst te onderbouwen met prachtige analogieën uit natuurwetten en met doordachte extrapolatie van maatschappelijke ontwikkelingen.

Koester de activisten!

door **Matthew de Roode**

Ik lees de artikelen over de woke-trend van Floris van den Berg altijd met veel plezier. Met name het feit dat hij zelden uit de bocht vliegt, kan ik zeer waarderen. In zijn artikelen geeft hij namelijk altijd veel ruimte aan zijn persoonlijke ervaringen en zijn twijfels, waardoor de lezer een goed inzicht krijgt in de vorming van zijn opinie. Ook in zijn boekbespreking annex opiniestuk in de Vrijdenker van juni 2022 is er veel ruimte voor persoonlijke erva-

ontkennen dat een groot gedeelte van onze musea vol staat met kunstschatten die simpelweg gejat zijn van de oorspronkelijke eigenaren? Grappig genoeg zijn er al heel lang relevante internationale verdragen (het eerste is in 1815 geratificeerd!)¹, maar ik merk dat de huidige eigenaren zich in allerlei juridische bochten wringen om toch maar zo lang mogelijk vast te houden aan hun al dan niet legaal verkregen collectie². Ik moet dan altijd denken

goed gedijt niet, zou mijn oma zeggen.

Romanbespreking of toch een mening?

Langzaam maar zeker begint de scheidslijn tussen de boekbespreking en de mening van de auteur te vervagen. Bijvoorbeeld door een zeer select onderdeel uit het boek van Ruurd Halbertsma te bespreken: *“Woke studenten zijn van mening dat de objecten in het RMO niet in Nederland thuishoren en teruggegeven dienen te worden, in dit geval dus aan Tunesië. Dat er in dat land een islamitische cultuur heerst die een iconoclastische tendens heeft, doet volgens de studenten niet ter zake”*. Nou zal ik niet in de valstrik stappen om een onderwerp van een roman te verwarren met de mening van de auteur, of in dit geval de boekbespreker, maar ik denk dat ik best snap waarom de schrijver voor deze vorm heeft gekozen. De romanvorm geeft je namelijk de gelegenheid redelijk onschendbaar te zeggen wat je vindt over een potentieel mijnenveld van meningen. Net zo goed als ik snap waarom Floris juist dit onderwerp eruit haalt om de rest van zijn betoog kracht bij te zetten. Taalkundig is het namelijk een heel slim stukje. Door de zin te starten met “woke studenten” (brrrr, dat zijn toch die belerende neo-marxisten zonder enig gevoel voor humor?) zitten we al helemaal in de sfeer waarvan we weten dat wat er volgt tot helemaal niets goeds kan leiden. En dus valt het bijna niet op dat die tweede zin druipt van het koloniale superioriteitsgevoel. Bijna. Want het doet inderdaad niet ter zake dat er in Tunesië een islamitische cultuur heerst. Ze willen hun, door ons gestolen, kunstschatten terug. Of zijn wij van mening dat wij de enigen zijn die begrijpen hoe je met deze kunstschatten om moet gaan? Dat kun je toch niet overlaten aan die islamitische barbaren? Dat ze heel graag hun eigen historie terug willen hebben die wij van ze gestolen hebben, doet daar helemaal niets aan af. Beschaafde mensen zoals wij stelen niet. Die zorgen dat

ringen. Maar waar dit in vorige artikelen over dit onderwerp wel het geval was, mis ik hier de beschouwende schrijver die als derde persoon nog eens kritisch naar de ervaringen van de eerste persoon kijkt. Dat begint al met de verwarring tussen de boodschapper (de “woke-beweging”, waarvan wij al langer weten dat Floris daar geen fan van is) en de boodschap zelf. De boodschapper is fout, dus de boodschap deugt ook niet. Dat lijkt een beetje de teneur van dit artikel. Terwijl de titel van het besproken boek van Ruurd Halbertsma toch een heel duidelijk startpunt had kunnen zijn om een verschil te maken tussen die twee: *Roofkunst*. We mogen van alles vinden van de “woke-beweging”, maar we kunnen toch niet

aan de Joodse burgers die voor een appel en een ei hun eigendommen verkochten in de hoop dat die schamele centen nog wat konden betekenen in het concentratiekamp. Ja, juridisch sta je waarschijnlijk geheel in je recht en het zal best heel lastig zijn om het weer terug te geven, maar heel kosher kun je dat eigendom toch niet noemen. De huidige Afrikaanse en Aziatische kunstschatten in onze musea zijn vaak zonder enige compensatie naar hier gebracht, dus ik denk dat we aan die discussie nog minder woorden vuil hoeven te maken. Als de (nakomelingen van de) oorspronkelijke eigenaren hun cultuur historische iconen aan ons terug vragen, dienen wij simpelweg het juiste te doen en daaraan gevolg geven. Gestolen

deze kunst voor de mensheid bewaard blijft, laat dat nou maar aan ons over. Dat wil de schrijver toch hopelijk niet aan ons duidelijk maken met juist dit citaat? En nee, kom niet aanzetten met de Afghaanse Boeddhabeelden³. De Taliban vroegen hun kunst niet terug om hun eigen geschiedenis vorm te geven, maar vernietigden simpelweg het erfgoed dat in hun land stond. Inderdaad heel vergelijkbaar met onze eigen protestants ingefluisterde beeldenstorm. Al verdenk ik de Taliban ervan dit minder uit geloofsovertuiging dan uit marketing-overwegingen te hebben gedaan. Die beelden stonden er namelijk ook al toen zij eerder stevig in het zadel zaten en er geen (islamitische) haan naar kraaide. Maar nu was het wel een heel welkome middelvinger naar de wereldorde. “Kijk eens wie hier de baas is, beste wereld. Wij en niet jullie”. Maar zoals gezegd, ik zal niet de kapitale fout maken om het superioriteitsgevoel in de roman aan Floris of de auteur van Roofkunst toe te schrijven. Het is tenslotte een roman.

In de rest van het artikel schrijft Floris op persoonlijke titel en daar wordt de bovenstaande trend echter wel voortgezet. Laat ik duidelijk zijn: Ik ben het volledig met hem eens dat de “woke-beweging” nare trekken heeft die we in de geschiedenis eerder hebben gezien in verschillende verschijningsvormen. Ik zet hier de “woke-beweging” expres tussen aanhalingstekens, want als er al sprake is van een eenheid dan blaast die zich meestal op door diverse facties die nog strenger in de leer zijn en anderen binnen de beweging de maat gaan nemen. Maar dat betekent niet dat we alles dat uit deze beweging komt maar direct als onzin moeten afschrijven. Nogmaals, wat betreft de roofkunst kunnen we wat mij betreft kort zijn. Laten we blij zijn dat we er zo lang van dichtbij van hebben kunnen genieten, maar het was nooit van ons. In het beste geval is het erfgoed van de gehele mensheid, maar het zou van grootheidswaanzin getuigen om te stellen dat wij de beste hoeders van dat erfgoed zijn. Ik moest overigens wel een beetje grinniken over de angstschreeuw dat door woke de sfeer in een museum zo beledigend en onaangenaam wordt. Ik moet eerlijk bekennen dat ik in mijn jeugd muse-

um bezoeken eigenlijk altijd als beledigend en onaangenaam heb ervaren en toen bestond woke helemaal niet. Ik speelde liever buiten.

De vermeende omvorming van “de Nederlandse cultuur”

Maar het artikel vliegt pas echt uit de bocht in de laatste paragraaf. Nou krijg ik altijd al snel vlekjes in mijn nek als men de loftrumpet begint af te steken over “de Nederlandse cultuur”, dus probeer ik op zo’n moment altijd even afstand te nemen. Maar het staat er echt: *“Als we woke zijn gang laten gaan, zal de Nederlandse cultuur er totaal anders uitzien. Er komt een censuur op alles wat in hun ogen fout is....Nederland moet schuld bekennen, boete doen en zich omvormen”*. Help me even. Die Nederlandse cultuur, was dat dat ding dat in stenen tafelen werd gebeiteld en door Willem van Oranje aan de voet van de Vaalserberg aan de deemoedige bevolking getoond werd? Of haal ik nu een paar verhalen door elkaar? Het is al een beetje apart om cultuur als een statisch en vast gegeven te zien, maar in de geschiedenis zullen er best veel mensen geweest zijn die iets in dezelfde trant verzucht hebben. “Als we die protestanten, vrijdenkers, Dolle Mina’s, socialisten, Maagdenhuisbezitters, krakers, etc. hun gang laten gaan, zal de Nederlandse cultuur er totaal anders uitzien”. Zal best. Maar die protestanten maakten wel een eind aan de cultuur van katholiek machtsmisbruik van de bevolking (om er daarna een geheel eigen versie voor in de plaats te zetten). Die opeenvolgende feministische golven hebben onder andere het vrouwenkiesrecht

voortgebracht en het recht op abortus. De socialistische beweging heeft voor radicaal betere arbeidsvoorwaarden gezorgd en de krakersbeweging heeft een lans gebroken voor het recht op betaalbaar wonen (met weinig succes overigens, maar dat terzijde). Al die bewegingen hebben inderdaad geleid tot kleine of grote veranderingen van een cultuur waarvan iedereen op dat moment dacht dat die normaal was. Bij al die bewegingen ging en gaat het er niet altijd gezellig aan toe. Veel representanten van die bewegingen overschreeuwden zich en soms leidde dat inderdaad tot een radicale cultuur omvorming, maar vaker nog tot geleidelijke veranderingen. Ik geloof er dus helemaal niets van dat de woke ideologie breed wordt uitgerold. Ik zal hier niet de voorbeelden noemen die juist het tegendeel aantonen, want dat heeft Riana Zandbergen al uitstekend gedaan in haar ingezonden brief in dezelfde Vrijdenker van juni 2022. Samen met haar zie ik woke-speldenprikjes met vooral heel veel tegenwind. De activisten schreeuwen vaak te hard omdat ze vinden dat hen een groot onrecht wordt aangedaan en dat er niet naar ze geluisterd wordt. Dat mogen ze vinden en dat mogen wij op onze beurt de grootst mogelijke onzin vinden. Maar dat betekent niet dat alles wat ze zeggen onzin is.

Richt je op de ‘dobberaars’

Tegelijkertijd wil ik de in eerdere artikelen beschreven persoonlijke ervaringen van Floris niet bagatelliseren. Zoals ik al aangaf in mijn inleiding, waardeer ik zijn artikelen over dit onderwerp juist om dat feit. Dat de radicale uitingen van de

woke beweging ongewenste en persoonlijke gevolgen kunnen hebben is onverteerbaar. Zijn we nog maar net van het grootste juk van de religies af, komt daar het seculiere broertje met dezelfde soort demagogie om iedereen die niet aan zijn standaarden voldoet te excommuniceren. Ik denk alleen dat de woede naar die woke-beweging zinloos is. We zouden onze pijlen moeten richten op de bestuurders van bibliotheken, musea en universiteiten die met hun slappe knietjes ieder debat uit de weg gaan en bij iedere op-risping de weg van de minste weerstand kiezen. Oei, heeft er iemand geklaagd? Weg met dat boek, dat schilderij, die spreker, want we willen vooral geen gedoe. Terwijl er juist hele goede redenen kunnen zijn om na een goede discussie te kiezen om bijvoorbeeld een standbeeld niet meer in de openbaarheid te tonen of een schilderij te voorzien van een bredere toelichting. Als erkenning van een veranderd inzicht of het herstellen van een rare beslissing in het verleden. Of juist niet, natuurlijk. Maar om maar een opmerkelijk voorbeeld te noemen: “de slachter van Banda” kreeg zijn bijnaam toen hij nog in leven was, dus om hem eeuwen later te vereren met een standbeeld kun je best een rare beslissing noemen. Sterker, dat vonden een aantal mensen in 1893 ook al. Dat waren toen voornamelijk socialistische ‘wokies’.⁴ Een typisch voorbeeld dat die activistische schreeuwers niet altijd door weten te dringen in de Nederlandse cultuur, zelfs als ze een ijzersterk punt hebben. Maar voer die discussie in alle openheid. Door de discussie uit de weg te gaan zorgen de bestuurders juist voor het onfrisse klimaat waar mensen met echt radicale ideeën garen bij spinnen. Een prachtig voorbeeld van open discussie gaf Floris van den Berg zelf in één van zijn vorige artikelen over dit onderwerp. De discussie met zijn studenten ging over het feit dat het filosofische

curriculum voornamelijk uit de bestudering van witte mannen bestond. De reden daarvoor bleek even logisch als ongemakkelijk: Anderen hadden simpelweg geen toegang tot onderwijs of werden niet serieus genomen. Ook daar waren een aantal schreeuwers voor nodig om dat aan te pakken en hen wel toegang te geven tot goed onderwijs. Ik zou niet durven beweren dat de Nederlandse cultuur daar heel veel slechter van geworden is. Die schreeuwers (woke, krakers, feministen, vrijdenkers, noem maar op) moet je juist omarmen. Zij houden ons vaak een ongemakkelijke spiegel voor en dat doen ze zelden subtiel. Accepteer dat, herken dat. Het heeft onze cultuur gebracht op het niveau waar we nu zijn. Maar dat betekent niet dat die cultuur ‘klaar’ is. Er moet altijd ruimte zijn voor nieuwe veranderingen. Waar we echter geen enkele compassie mee moeten hebben zijn de meelopers, de weggijkers, de discussie-mijders, de ‘nuttige idioten’ zoals Floris ze noemt. Deden die het maar uit overtuiging. Waren die maar oprecht in hun excuses achteraf. Dan zou ik er nog begrip voor kunnen hebben. Maar nee, die willen vooral geen gedoe. Laten we het vooral gezellig houden. Het zijn die ruggengraatloze figuren die maar een beetje meedobberen op de trend van het moment. Het zijn die dobberaars die je moet aanpakken. Die moet je dwingen om de discussie te voeren en na de discussie een standpunt in te nemen. Maar koester de activisten. Dat is namelijk ook ons vrijdenkers erfgoed.

1. <https://nilsnetherlands.org/2022/01/26/nils-talks-wat-te-doen-met-roofkunst-een-juridische-verkenning/>
2. <https://www.mareonline.nl/wetenschap/roofkunst-moet-vaker-terug-maar-dat-is-niet-eenvoudig/>
3. https://nl.wikipedia.org/wiki/Boed-dha%27s_van_Bamyan
4. https://nl.wikipedia.org/wiki/Standbeeld_van_Jan_Pieterszoon_Coen

Je lijkt ter beschikking stellen

door **Anton van Hooff**

Opeens dacht ik: ‘Waarom niet gewoon je lijkt afstaan voor onderzoek?’ Zoals iedereen van mijn leeftijd – en trouwens ook wel daaronder – vraag ik me regelmatig af hoe het einde van mijn leven moet worden ingericht. Eén ding staat voor mij vast: geen toespraken! Te vaak heb ik tenenkrommend bij crematieplechtigheden zitten luisteren naar speeches die er volkomen of net naast zaten: te veel lof, te veel emotie.... Nooit hoor je eens: ‘Het was toch eigenlijk een rotkerel.’ En dan dat ‘We zullen je nooit vergeten’, gericht tot de kist van de cremandus, die als godvrije juist ieder besef na de dood ontkende. En natuurlijk gaan we de dode gaandeweg wel vergeten.

Een kort samenzijn van een zeer select gezelschap, kinderen en de paar levensvrienden, leek me wel iets. Ze zouden dan luisteren naar korte muziekstukken die mij hebben aangegrepen en daarbij wat mijmeren, misschien over mij, waarschijnlijker over het eigen bestaan of gewoon over de boodschappen die straks moeten worden gedaan. Zeker geen gelegenheid tot condoleren onder het genot van koffie met cake. Het gezelschap kon achteraf van mijn nagelaten geld ergens gaan eten. Overlijdensberichten in de vorm van kaarten of advertenties zijn me een gruwel. Het liefst zou ik een e-bericht klaar hebben, te versturen na mijn dood met de laconieke medede-

Monument lichaamsdonoren RadboudUMC Nijmegen

Museum voor Anatomie en Pathologie RadboudUMC Nijmegen.

ling dat ik er niet meer ben en dus uit de contactadressen kan worden geschrapt. Hé, misschien kan ik het albumpje met mijn overlijdensmuziek als bijlage meesturen.

Maar toen dacht ik: kan het nog, je lijkt ter beschikking stellen? Ik had wel eens een medicus horen klagen dat studenten niet langer sneden, maar alleen nog virtueel het inwendige van het lichaam leerden kennen. Fluks op het internet gekeken. Gelukkig, de academische ziekenhuizen willen nog wel lijken voor anatomisch praktijkonderwijs en voor onderzoek. De resten worden op een onbestemde tijd verbrand en de as wordt ergens gedumpt. De nabestaanden horen van niets. Wel is er in mijn academisch ziekenhuis een monument waar bij Allerzielen de mensen die hun krengen beschikbaar hebben gesteld, worden herdacht: een feniks die uit zijn as herrijst. Van dit pseudoreligieuze symbool dienen mijn nabestaanden zich verre te houden.

De nabestaanden worden allerlei rompslomp en kosten bespaard. Na de melding van overlijden, wel binnen 24 uur en niet vanuit het buitenland, zorgt de afdeling anatomie voor het vervoer en voor de vaststelling en melding van overlijden. Het enig risico voor de afhandeling is overmacht, bijvoorbeeld als er opeens een hausse is in de aanvoer van lijken. Dus laten de lezers zich niet massaal aanmelden.

Prompt heb ik de nodige stukken getekend. Ik maak me geen illusies over de wetenschappelijke inzichten die mijn stoffelijk overschot oplevert. Ik verwacht ook niet dat mijn resten het voorrecht wordt gegund te worden tentoongesteld in het Anatomisch Museum; zo curieus zijn mijn mankementen niet. Laten de studenten maar lekker snijden. Want volgens Epikouros ben ik er toch niet als de dood er is.

Rembrandt, De anatomische les van Nicolaas Tulp

Anton Constandse: persoonlijke vrijheid boven collectiviteit

Anton Constandse Lezing 2022

door **Bert Gasenbeek**

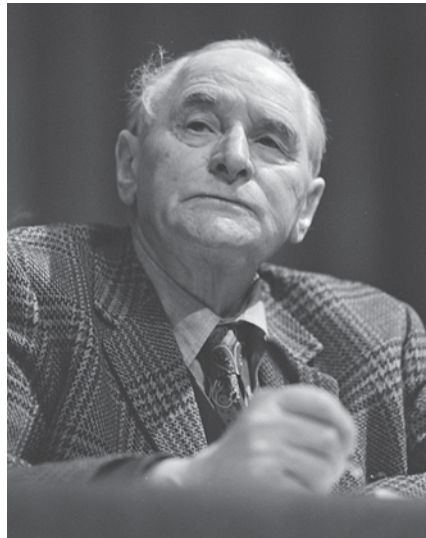
bewerkte transcriptie door
René van Elst

De lezing is gehouden op zaterdag 18 juni 2022 in de Senaatszaal van het Academiegebouw aan het Domplein te Utrecht. Een video-opname hiervan is te zien op het Youtube-kanaal 'Vereniging DeVrijeGedachte'. De hier volgende geredigeerde weergave van de lezing is goedgekeurd door de spreker. Na de lezing werd Bert Gasenbeek geïnterviewd door Marco Oostdijk, die auteur en life coach is en werkt voor de Humanistische Alliantie.

Een week of twee geleden werd ik in mijn Drentse huis door Floris van den Berg en de voorzitter benaderd of ik de Anton Constandse Lezing zou willen houden. Het was kort dag, maar ik heb toegestemd om gewoon iets te vertellen over Anton. En Marco Oostdijk kan mij uitstekend interviewen over Anton, over dingen die ik zelf nog niet eens weet. Ik voel me vereerd dat ik hier mag spreken, al is het een aantal jaren te vroeg. Over een jaar of vier zou beter zijn als ik al verder zou zijn met mijn onderzoek. Maar wie weet of wij hier dan nog met ons allen zitten?

Deze lezingen zijn bedoeld om iets te vertellen wat Anton na aan het hart zou hebben gelegen. Over het onderwerp van vandaag, zijn eigen leven, wilde hij zelf nooit expliciet vertellen. Na zijn dood verscheen een boek *De bron waaruit ik gedronken heb. Herinneringen* waarin hij zijn ideeën weergeeft vermengd met persoonlijke reflecties.*) Wel over herinneringen waarin ideeën naar voren komen, maar over zijn eigen persoonlijkheid in feite niet. Ik wil, hierover sprekend, in de voetsporen treden van mensen als Piet Thoenes, Maarten van Rossum, Nelleke Noordervliet en Paul Cliteur, de 33 sprekers die er zijn geweest. Ik heb met voorzitter Stanley afgesproken dat ik een korte voordracht zou houden die gebaseerd is op de inleiding van mijn

boek**) en daarna gaat Marco mij wat vragen stellen. Ik heb twee korte geluidsfragmenten uitgezocht met Constandses markante stemgeluid en betoogtrant, het ene met godsdienstkritiek en het andere met maatschappijkritiek, twee onderwerpen waar Anton zeer bekend om is geworden. In *De Vrijdenker* komt een link daarnaar. [De link is <https://youtu.be/ijDBpZ2wpFA>; de twee fragmenten staan achter elkaar.] Het is tekst van december 1984 over de komst van de paus naar Nederland; Constandse is dan 85 en overlijdt drie maanden later.

Anton Constandse

Wie was Anton Levien Constandse?

Hij is op 13 september 1899 geboren in Brouwershaven als vijfde van zes kinderen. Zijn vader Adrianus was hotelhouder, winkelier en deed nog andere zaken; zijn moeder was Jansje van Dijk. Het was een vrijzinnig gezin. Zijn jeugd ging niet over rozen; allereerst brandde toen hij 4 jaar oud was het hotel af, maar groter was de ramp toen in 1905 zijn vader, die veel moest reizen als handelsreiziger, verdween op een binnenzee in Zeeland. Over een oorzaak is niets te vinden. Ongeveer een jaar later werd hij opgedregd,

begraven en na opgraving pas geïdentificeerd. Was het zelfmoord?

Zijn moeder was geen Zeeuwse; zij is met de kinderen naar Den Haag gegaan en dreef daar een broodwinkel. Daar heeft Anton catechisatieles gevolgd bij de vrijzinnige dominee S. Lulofs; die heeft hem eigenlijk van het geloof afgebracht. Het was een doctrinaire dominee, maar hij gaf anderen de ruimte om iets anders te vinden en hij kon goed argumenteren. Anton heeft daar veel aan gehad. Tegelijkertijd studeerde hij al voor onderwijzer; de school voor onderwijzers heette toen de normaalschool, een school voor kinderen uit de lagere middenklasse. Hij verkeerde in kringen van geheelonthouders, vrijdenkers en anarchisten.

Waarom werd hij anarchist/radicaal socialist/antimilitarist? Hij werd geraakt door de verschrikkingen van de Eerste W.O., de revoluties in Rusland en Duitsland en de mislukte revolutie van Troelstra; hij was aanwezig bij de huldiging van Koningin Wilhelmina in Den Haag, waarover hij in zijn memoires zuur schreef dat het helemaal niet zo druk was daarbij als in de pers werd gesuggereerd. Hij was ervan overtuigd dat er een revolutie moest komen en dat zou alleen kunnen als het geloof zou verdwijnen, want geloof was verdommend en weerhield vertrouwen in eigen handelen, zoals hij schreef. We zien dus zijn vrijdenken en maatschappijkritiek gelijk opgaan, op jonge leeftijd al. Tijdens zijn studie maakt hij kennis met werk van Ibsen, Nietzsche, Wilde, Multatuli, Heine, Cervantes. Kenmerkend is dat dat allemaal individualisten zijn, die hem zijn hele leven zullen inspireren.

Zijn eerste publicatie heette *Minerva*, een revolutionair tijdschrift voor kwekelingen. Zijn teksten zijn prachtig, zijn gedichten minder. Zo rond zijn twintigste is hij spreker, schrijver, debater en speelt hij al een rol in de anarchistische en vrijdenkersbeweging. Opmerkelijk: op 10

augustus 1920 – dan is hij net geen 21 – verdwijnt hij voor zes maanden in de strafgevangenis Veenhuizen. Hij heeft er nooit over verteld of geschreven, behalve in kleine aanwijzingen. Het was wegens heling; zo kreeg hij wel een strafblad en kon hij niet meer voor de klas staan. Hij heeft er in zijn latere leven eigenlijk niet meer over gerept. Hij trouwt in 1921 met zijn jeugdliefde Johanna (Annie) van Harselaar; na vijf jaar scheiden ze; zij was wat losser, frivoler, en Anton was wat serieuzer. Annie schrijft in haar memoires dat ze eigenlijk toch niet bij elkaar pasten. Ik denk dat ze gewoon geëkaapt is door Jo de Haas, een andere anarchist en een womanizer...

Anton trouwt in 1938 met Gerarda Hendrika (Gerda) van der Gaag; hij blijft bij haar en zorgt voor haar tot op hoge leeftijd. [Buitenechtelijk kregen ze in 1926 een zoon, Leven van der Gaag - RvE] In de jaren '20/'30 leeft Anton van de pen en van voordrachten, want hij kan geen onderwijs meer geven. Hij geeft wel allerlei cursussen, zoals boekhouden en Frans, om zijn gezin te onderhouden. Hij komt vooral in het Noorden van het land, de kop van Noord-Holland, Friesland, Drenthe; daar is hij in die jaren een zeer geziene spreker. Ik lees nu een aantal tijdschriften en kranten uit die tijd, dan zie je "Anton komt, nu intekenen!" En die heeft dan zes of zeven voordrachten in een week. Nu ik in Drenthe woon, zie ik de plaatsen waar hij kwam. Op de fiets werd hij naar die plaatsen meegenomen. En hij overnachtte ook bij mensen als Harmen van Houten. Voor de veenarbeiders daar was het twee keer per jaar alsof de paus kwam als Anton kwam. Het was de eerste periode waarin hij zeer populair was.

Internationale politiek

In 1927 krijgt hij nog een gevangenisstraf omdat hij schrijft tegen de Nederlandse deelname aan een internationale vloot die de koloniale nederzetting in Sjanghai moet verdedigen.

Hoe kwam hij zo geïnteresseerd in de internationale politiek? Hij schreef voor het blad *De Syndicalist*, van de anarcho-syndicalisten; in zijn rubriek analyseerde hij op basis van feiten de internationale politiek, bijvoorbeeld in 1925 de positie van

de Japanse vloot ten opzichte van China. Hij las allerlei internationale anarchistische bladen en nieuwsbladen en schreef op basis daarvan voor een groot publiek. Dat was al het begin van zijn belangstelling voor de internationale politiek, de derde belangrijke lijn in zijn belangstelling naast het vrijdenken en het anarchisme. Dat zijn de onderwerpen waarover hij vooral schreef en sprak in het interbellum. Het liep allemaal wat door elkaar heen; ik zal in mijn boek wel proberen deze zaken wat gescheiden te houden. Zijn vrijdenken – los van god en gebod – was een noodzakelijke voorwaarde om ook de samenleving te kunnen analyseren. Het is een heel belangrijke tijd voor hem. Hij schrijft het boek *Grondslagen van het atheïsme**** en hij schrijft ook anarchistische brochures, zoals *Weg met de vakorganisaties* uit 1922, *Vakorganisaties revolutie*, *Grondslagen van het anarchisme* (1938, hij heeft in Spanje de burgeroorlog gezien en het politiek anarchisme heeft voor hem als ideaal afgedaan).****). Hij heeft intussen ook nog een vermaakt blad *Alarm*, met prachtige tekeningen van Frans Masereel en heel felle stukken, waarin hij ook op de man speelt.

Het is goed om te zien waar hij zich in die tijd druk om maakte. Hij was een zeer gezien debater, niet alleen in de anarchistische kring, maar hij slaagde er ook in om in de jaren '30 in de Oude Doelen in Rotterdam te discussiëren met dominee A.H. de Hartog van 'De Middenhoogte' (opgericht als tegenhanger van 'De Dageraad'); daar konden

zomaar duizend mensen bij zijn. Hij had veel aanhang.

Een nieuwe periode is dan die van '29-'30, de economische crisis. Dan schrijft hij, na zijn boekje tegen de rassensleer, *Arische cultuur of Pruisendom* (te lezen op DBNL), tien brochures tegen het nationaal-socialisme van Hitler, en tegen het fascisme van Mussolini in Italië en Franco in Spanje. Je kunt daar heel duidelijk zijn maatschappelijke kritiek in terugvinden. En voor ons blad *De Dageraad* schrijft hij in de periode '36-'37 als correspondent over de ontwikkelingen in de Spaanse burgeroorlog. Ik hoop die teksten te gelegener tijd te lezen en te zien wat het mislukken van de anarchistische revolutie daar voor hem betekend heeft; het was zeker een breuk voor hem.

Constandse gegijzeld

Een belangrijke fase in zijn leven breekt aan op 7 oktober 1940; dan wordt hij samen met honderd andere vooraanstaande Nederlanders, zoals politicus Willem Drees, historicus Piet Geyl, filosoof H.J. Pos, van zijn bed gelicht en opgesloten in Buchenwald als gijzelaar. Dat was omdat de Nederlandse overheid in Indië Duitsers had geïnterneerd. Nederlanders konden gefusilleerd worden als Duitsers iets overkwam en één keer zijn er vier gefusilleerd.

Uit zijn teksten merk je dat dat een heel belangrijke periode voor hem is geweest, maar je ziet het in '45-'46 niet meer terugkomen; hij zit dan bij het *Algemeen Handelsblad* als chef van de buitenlandredactie. En hij schrijft enorm veel, is

actief binnen de vrijdenkers en het Humanistisch Verbond. Hij schrijft bijvoorbeeld over Buchenwald, waar de gijzelaars in zekere zin bevoorrecht waren en redelijk behandeld werden. Na een jaar is hij met anderen naar St. Michielsgestel en naar Vught overgebracht, waar hij met anderen klasjes organiseerde om voordrachten te geven. Waarom hij gegijzeld werd samen met vooraanstaande politici en hoogleraren is mij niet helemaal duidelijk; hij was natuurlijk wel een bekende anarchist. Hij heeft misschien nog geluk gehad, want een arrestatie bijv. een half jaar later had een zwaarder lot kunnen betekenen.

Naar eigen zeggen is hij na de oorlog in politieke zaken 'kritisch beschouwend'. Zijn werk als redactiefchef bij het Handelsblad bracht dat met zich mee; ik denk dat hij ook een aantal dingen heeft geparkeerd. Misschien betoogde hij met zijn vele activiteiten zijn nachtmerries. Tussen '45 en '53 is hij actief bij De Dageraad; hij werkt wekelijks mee aan *De Vrijdenker*. Ook aardig is dat hij vanaf '46 actief meewerkt aan allerlei radiovoordrachten voor het Humanistisch Verbond.

Dat hij bij het Handelsblad kon fungeren als chef redactie buitenland had alles te maken met zijn opvatting van journalistiek; je komt in zijn teksten geen propaganda voor anarchisme of vrijdenken tegen, wel een zo zakelijk mogelijke op feiten gebaseerde journalistiek, analytisch. Bekende journalisten als Hans van Mierlo, Henk Hofland, Han Lam-

mers en Willem Oltmans zaten allemaal in het klasje van Anton; hij heeft ze journalistiek geleerd. Hofland vertelt ergens hoe Anton hem voordeed hoe je een artikel of column precies op maat kon maken. Opmerkelijk is ook dat Anton tot op hoge leeftijd bevriend was met Oltmans. Heldring vond dat hij een kenner was van de internationale politiek en de contemporaine geschiedenis. Die kant van Anton is de minst bekende.

Ook niet zo bekend is dat hij in 1951 cum laude promoveerde op het proefschrift *Le Baroque Espagnol et Caldéron de la Barca*. Pedro C. de la B. was een belangrijke Spaanse toneelschrijver.

Tussen '45 en '57 publiceert Anton zes brochures en vijf boeken, terwijl hij zijn werk bij het Handels-

blad heeft. De brochures betreffen deels godsdienstkritiek en deels politiek commentaar; het is opmerkelijk dat het Handelsblad hem daarvoor de ruimte gaf. Hij schreef over dertig jaar Sovjet Unie, over Mexico en Midden-Amerika; volgens kenners weerspiegelen die stukken die journalistieke aanpak van hem.

In '51-'54 is hij redacteur van *Verstandig Ouderschap*. Aandacht voor seksualiteit zit al in de vrijdenkers en anarchisten vanaf de jaren '20-'30. Hij heeft daarin een vragenrubriek waarin hij soms met rode oortjes de vragen beantwoordt. Tussen '57 en '61 was hij lid van het hoofdbe-

stuur van het H.V., opmerkelijk, omdat hij nooit ergens bestuurslid van was, ook niet van de vrijdenkers. Het was op uitdrukkelijk verzoek van Jaap van Praag, de voorzitter van het H.V., want die wilde eigenlijk wel een goede vrijdenker hebben, iemand met niveau.

In '62 krijgt Anton samen met anderen een plek in het tijdschrift *De Gids*. Daarin schrijft hij 90 vooral politieke kronieken. Dus u zult mij niet horen klagen dat ik de komende tijd te weinig te doen heb.

Opnieuw populair

Dan wordt hij voor de tweede keer zeer populair. In de jaren '20-'30 bij de veenarbeiders (hij staat op een foto met stropdas en gleufhoed tus-

Marco Oostdijk en Bert Gasenbeek

sen allemaal mannen met petten op); in de jaren '60 is hij een inspiratiebron voor Provo en de studentenbeweging. Het anarchisme heeft door die beweging en doordat Anton daarover schreef, nieuwe impulsen gekregen.

In '64 gaat hij met pensioen, maar niet echt, want hij wordt freelance journalist voor de *Groene Amsterdammer*, *Vrij Nederland*, *De Nieuwe Linie* en het tijdschrift *De As*; hij is actief als spreker voor de VPRO (veel mensen kennen hem daar nog van), hij wordt de paus van links genoemd, hij wordt gehaat door de 'Hiltermannen', krijgt kritiek van Nico Scheepmaker en Karel van het Reve. Al die mensen hadden wel wat op hem aan te merken, want hij was geen koude-oorlog-denker, hij was niet voor of tegen een bepaalde partij maar probeerde een eigen positie in te nemen. Met als gevolg dat hij erg kritisch was over de V.S., en misschien te weinig kritisch inzake de situatie van dissidenten in de Sovjet-Unie. Hij houdt spreekbeurten en schrijft boeken.

In de laatste vijf jaar zien we een sombere Anton, hij schrijft over de neutronenbom en de kruisraketten en een pamflet over de Derde Wereldoorlog (1980), eindigend met de woorden "het dansen op de vulkaan." Hij schrijft regelmatig over de dood. Het is ook een tijd waarin hij slecht slaapt, hij heeft waarschijnlijk ook nachtmerries gehad, en hij heeft de zorg voor zijn vrouw die niet meer kan zien.

Zijn laatste brochure is *De paus in Nederland, een ongewenste gast*; een prachtige brochure die ik in de trein heb zitten lezen. Hij heeft de gedrukte versie niet meer kunnen zien. Hij overlijdt op 23 maart 1985 aan een hartaanval op 85-jarige leeftijd. Zijn motto was "Persoonlijke vrijheid boven collectiviteit".

*) Het is recentelijk in een nieuw jasje uitgegeven door de Kelderuitgeverij.

**) Een proefschrift over Anton Constandse.

***) (gescand te downloaden van [http://anarchief.org/w/images/9/9b/Constandse%2C%20Anton%20-%20Grondslagen van het atheïsme.pdf](http://anarchief.org/w/images/9/9b/Constandse%2C%20Anton%20-%20Grondslagen%20van%20het%20atheïsme.pdf); een herziene versie van 1978 is getiteld *Grondgedachten van het atheïsme*) - Recent verscheen bij de Kelderuitgeverij een opnieuw herziene versie, met een voorwoord van Paul Cliteur.

****) gescand te downloaden van <http://anarchief.org/w/images/c/c3/Constandse%2C%20Anton%20-%20Grondslagen van het Anarchisme.pdf>

Ingezonden brief

Geachte redactie,

Vandaag, eerste Pinksterdag. Na de zon van de afgelopen dagen nu een grauwe ochtend. Aan mijn bureau gezeten met de EO op de radio (vanwege de muziek van psalmen en gezangen; denk aan "Mijn Gebed"), een mooi moment om "De Vrijdenker" er bij te pakken.

Pagina 24 startend met de brochure uit 1927, gedigitaliseerd en van noten voorzien door René van Elst, heeft mij een heel prettige Pinksterdag bezorgd. Prachtig, alleen al dat voorwoord van Constandse. Mijn waardering voor deze bijdrage en ik zie uit naar het vervolg, hoewel ik hiermee al zeer tevreden ben. Wat moet er eigenlijk nog meer opgeschreven worden? Is dit al niet overtuigend genoeg?

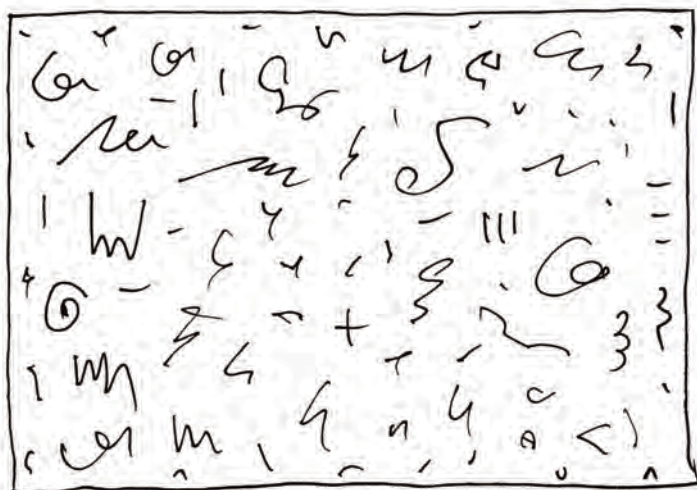
Dat al maar voortdurende godgeloof blijft verbazingwekkend (dezer dagen weer 60.000 vooral jonge gelovigen in Biddinghuizen).

Deze uit 1927 stammende bespreking van de bijbel kan toch eigenlijk geen weerlegging opleveren bij intelligente mensen... zou je denken. Naast mogelijke verwondering en ergernis komt bij lezing van dit artikel (op 82-jarige leeftijd) toch vooral ook het vermakelijke van dit onzinnige godgeloof naar voren.

Dank voor dit artikel; deze uitgave van "De Vrijdenker" zal ik zeker bewaren. Tevens mijn waardering voor de "Chronologie van de Dageraad" in de vorige uitgave. Ook dat nummer zal ik zeker bewaren. En al zit ik in de "reserve- of blessuretijd", dan kunnen bij het weggooien van al mijn 'bewaarsels', deze uitgaven misschien nog wel belangstelling opwekken bij de 'opruimers'. Met dank en al uitziend naar de volgende uitgave.

Hartelijke groet,
Rob K.S. Beute

KARTOEN ZONDER SCHEPPER

Wetenschappelijk verantwoorde eliminatie van het godsbegrip en van de stelling dat er ooit een begin is geweest aan de kosmos door Bob Schagen

Uit de thermodynamische natuurwet over het behoud van energie, welke inhoudt dat energie nooit verloren kan gaan, kan logischerwijze worden geconcludeerd dat de energetische materie, in welke vorm of aard dan ook, er in potentie altijd zal zijn geweest en dat de stoffelijke balans in evenwicht zal blijven. Naast deze wet geldt ook het axioma *ex nihilo nihil fit*, m.a.w. uit het niets kan niets ontstaan. Anders gezegd, energetische materie kan slechts in andere energie worden omgezet, maar de kosmos heeft altijd als continuüm gefungeerd en zal zo blijven fungeren, waarbij energie en materie elkaars equivalent zijn maar voortdurend zullen transformeren d.m.v. herhalende processen waar deze in verschijningsvorm, samenstelling en aard zullen blijven veranderen, ontstaan en teloor gaan en weer ontstaan in perpetuo.

Als het stoffelijke heelal niet uit het niets kan zijn ontstaan en de energetische materie er altijd al geweest moet zijn, volgt daaruit maar één conclusie, namelijk dat het heelal of de kosmos nooit een begin kan hebben gehad en er altijd geweest moet zijn, naast dat het logischerwijze geen einde zal hebben. Uiteraard zullen de deelprocessen en fasen hiervan een begin en einde hebben gehad en zullen ze dat ook hebben in de toekomst. De oerknal is hierbij een zeer belangrijk moment geweest. Een uit het bovenstaande voortvloeiende conclusie is, dat er geen schepping in de zin van het woord heeft plaats gevonden, ergo dat er geen letterlijke en eenmalige schepping is geweest, maar slechts elkaar opvolgende en procesmatige herscheppingen tot over ca. 5 miljard jaar ons zonnestelsel tot een einde komt. Dus als er geen schepping in de zin van het woord heeft plaats gevonden, heeft er ook geen schepper, nu of ooit bestaan en blijft dit fenomeen alleen een fictie en niets meer dan dat.

Ruimteverkenner 'Cassini' bij (de ringen van) Saturnus

Het eerder genoemde niets is een zeer belangrijk verschijnsel in de kosmos, de laatste is te verdelen in het stoffelijke deel, bestaande uit het oerstof en de daaruit ontstane atomen, moleculen en uiteindelijk hemellichamen (en aardse flora en fauna) en het onstoffelijke, grenzenloze, doorlaatbare, transparante, gewichtloze en tijdloze niets. Omdat het niets logischerwijze geen grenzen kent, zal het heelal onbeperkt kunnen expanderen zulks met grote gevolgen. De kosmos is ook te beschouwen als een micro-kosmos en de macro-kosmos, waarbij de eerstgenoemde uiteraard deel uitmaakt van de tweede. De macro-kosmos kan visueel worden bestudeerd en in kaart gebracht, waarbij voortdurend nieuwe ontdekkingen worden gedaan en raadselachtige verschijnselen worden waargenomen zoals zwarte gaten – een verschijnsel dat zelfs zichtbaar is gemaakt. De zwarte materie in het heelal vormt nog steeds een raadsel dat nog ontsluit moet worden. Door steeds betere en sterkere sterrenkijkers vinden er nog steeds nieuwe ontdekkingen plaats in het heelal, naast dat de planeten en andere hemellichamen van (relatief) dichtbij en alle kanten worden benaderd en geobserveerd met behulp van raketten. De vraag is of de mensheid de kosmos in zijn geheel ooit zal kunnen doorgronden. In het veld van de micro-kosmos worden theorieën op experimentele wijze bewezen, door in een sterk magnetisch veld het gedrag van deeltjes in beweging te bestuderen. Het laatste grote voorbeeld is wel het aantonen van het bestaan van het Higgs-deeltje, het sub-atomaire deeltje dat van materie massa maakt zodat die onderhevig is aan de zwaartekracht.

Mensen over hete kolen laten lopen is gevaarlijke kwakzalverij

door **Bart Collard**

Aan het Meer van Zürich zijn bij een zogeheten vuurloop afgelopen week 25 mensen gewond geraakt, van wie 13 ernstig. Bij een vuurloop lopen mensen over een strook met hete kolen. Het Algemeen Dagblad bericht*): ‘De vuurloop is een eeuwenoud ritueel waarbij mensen bijvoorbeeld angst willen overwinnen en zelfbeheersing tonen.’

Het fenomeen doet me altijd denken aan de ‘onsterfelijkheidstest’ uit de aflevering ‘The Crystal Skull’ van The A-Team uit de jaren ‘80. In deze aflevering misleiden Murdock, Face en Frankie een indianenstam door Murdock met een brandvertragend middel over gloeiende kolen te laten lopen. De indianen zien het slagen van de test als *het* bewijs dat Murdock een god is. Maar hedendaagse westerse mensen worden net zo simpel misleid als deze ogenschijnlijk primitieve stam.

Sommige mensen menen dat ‘mind over matter’ geldt, dat een menselijke ‘state of mind’ de natuurwetten kan overheersen. Oftewel, dat je met je gedachten alle ongemakken of gevaren kunt overwinnen. In een beperkt aantal gevallen is dat wellicht zo. Als je slecht nieuws te horen krijgt, kun je daar op verschillende manieren mee omgaan. Die manieren kunnen inderdaad verschillende uitkomsten hebben op je mentale en fysieke gesteldheid. Maar de wetten van de natuur zijn niet te veranderen met je *mind set*. Gloeiend hete kolen blijven gloeiend hete kolen die brandwonden veroorzaken.

Kwakzalvers als de Amerikaan Tony Robbins stimuleren het valse idee dat alles in het leven te beïnvloeden is door de manier waarop ermee wordt omgegaan. Robbins stelt dat het omzetten van de mentale staat**) alleen al mogelijk is door rechtop te gaan lopen, krachtigere lichaamsgebaren te maken en door sneller te praten. Daardoor zou het zelfs mogelijk zijn om over gloeiende kolen te lopen. Maar uiteraard loopt het bij de kolensessies***) van Robbins soms niet goed af.

De reden dat vuurlopen regelmatig *niet* verkeerd aflopen heeft niets te maken met het vermeende succes van de guru’s (koosnaam voor kwakzalvers). Robbins****) spreekt van een ‘controlling

(Dit is een foto van een ander vuurloop (zo te zien meer een langs-vuur-loop) - evenement.)

force that controls everything’, maar daarvan is geen sprake. Organisatoren laten meestal de nodige tijd passeren tussen het moment van het aansteken van de kolen en het moment dat mensen de vuurloop gaan doen. Daardoor koelen de kolen al wat af. Daarnaast is kool geen goede warmtegeleider*****): ‘De voet koelt de hete houtskool onder de voet af en die kan niet snel genoeg weer opwarmen: dit redt de voet van een supplementaire aanvoer van warmte.’ Ook wordt er soms as over de kolen gestrooid. Daarnaast worden mensen gestimuleerd om door te lopen en niet te blijven stilstaan. Zo bezien gaat het niet om het omzetten van de mentale staat van de vuurloper, maar om de toepassing van sluwe handigheden die wél in lijn zijn met de natuurwetten. Daarmee wordt de vuurloper misleid.

Het fenomeen vuurlopen toont aan waarom we ons moeten blijven verzetten tegen kwakzalverij. Ogenschijnlijke ‘motivational speakers’ die, tegen de wetenschap in, tips geven over het krijgen van een betere mentale focus

prediken geen onschuldige ideeën. Zij stimuleren de menselijke vatbaarheid voor waanideeën. Bij zogenaamde alternatieve geneesmethoden wordt regelmatig gesteld ‘baat het niet, dan schaadt het niet’. Maar dat is niet het geval. Dergelijke handelingen zouden zomaar kunnen schaden, zo toont ook het Zwitserse voorbeeld van vuurlopen. Zulke gevaarlijke kwakzalverij moet bestreden worden.

*) <https://www.ad.nl/buitenland/veel-gewonden-bij-vuurloop-in-het-zwitserse-au-a47a24ea/>

**) Video “Tony Robbins on how to break your negative thinking”, <https://www.youtube.com/watch?v=IJrc-JUV8d20>

***) Video “Tony Robbins: Firewalking disaster | TMZ Live”, <https://www.youtube.com/watch?v=IJrc-JUV8d20>

****) Video “Tony Robbins: I AM NOT YOUR GURU | Official Trailer [HD] | Netflix”, <https://www.youtube.com/watch?v=HUHMZf3qwsQ>

*****) Skepp over ongeschonden vuurlopen: <https://skepp.be/nl/levens-beschouwing-evolutie/new-age/hoe-kan-ik-ongeschonden-vuurlopen>

Een god- en tijdloos meesterwerk

aanbevolen door *Paul Mercken*

Naar mijn mening mag één van onze begaafdste Nederlandse schrijvers, Eduard Douwes Dekker, ook bekend als Multatuli, niet worden vergeten, en zeker zijn *Gebed van den onwetende* niet.

De betrokken auteur, *2 maart 1820 te Amsterdam, †19 februari 1887 te Ingelheim am Rhein, Duitsland, was een Nederlandse pennenlikker en bestuursambtenaar, die vooral bekend is geworden vanwege zijn roman: *Max Havelaar; of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*, die in 1860 verscheen onder het pseudoniem Multatuli.

Vandaar mijn verzoek om eens om de vijf of tien jaar, of wanneer het u schikt, dit meesterwerk van vaderlandse lef – het was in zijn tijd even riskant zich als godloze te presenteren als het was om zich met maatschappelijk kritiek bezig te houden.

Het gedicht werd geschreven op 26 februari 1861 en in het blad *De Dageraad* gepubliceerd in maart 1861.

Paul Mercken

Het gebed van den onwetende

door **Eduard Douwes Dekker / Multatuli**

Ik weet niet of wy zyn geschapen met een doel...
Of maar by toeval dáár zyn. Ook niet of een God
Of... goden, zich vermaken met ons leed, en schimpen
Op de onvolkomenheid van ons bestaan. Als dát zoo waar',
Zou 't vrees'lyk zyn! Aan wien de schuld
Dat zwakken zwak zyn, kranken krank, en dommen dom?

Wanneer we zyn gemaakt met opzet, met een doel,
En door onze onvolkomenheid dat niet bereiken...
Dan valt de blaam van al 't verkeerde op ons niet,
Op 't maaksel niet... maar op den Maker! Noem hem Zeus,
Of Jupiter, Jehovah, Baäl, Jaô... om 't even:
Hy is er niet, of hy moet goed zyn, en vergeven
Dat wy hem met begrypen. 't Stond aan hem
Zich te openbaren, en dat deed hy niet! Hád hy 't gedaan,
Hy hadde 't zó gedaan, dat niemand twyflen kon;
Dat ieder zeide: ik ken hem, voel hem, en versta hem.

Wat anderen nu beweren van dien God te weten...
Baat my niet... Ik versta hem niet! Ik vraag waarom
Hy zich aan andren openbaarde, en niet aan my?
Is 't éne kind den vader meer naby, dan 't andre?
Zolang één mensenzoon dien God niet kent,
Zólang is 't laster te geloven aan dien God!
't Kind, dat vergeefs den vader aanroept, doet geen kwaad...
De vader, die vergeefs zyn kind laat roepen, handelt wreed!
En schoner is 't geloof: daar is geen vader,
Dan dat hy doof zou wezen voor zyn kind!

Misschien zyn we eenmaal wyzer! Eens misschien
Zien we in, dat Hy er is, dat Hy ons gadesloeg,
En dat zyn zwygen oorzaak had, en grond... Welnu,
Zodra wy 't weten, is de tyd van loven daar...
Maar eerder niet... thans niet! 't Zou God verdrieten,
Te ontwaren, dat wy hem aanbaden zonder grond...
En dwaasheid is 't, de donkere onwetendheid van heden
Te willen helder maken met een licht... dat nog niet schynt.

Hem dienen? Dwaasheid! Had Hy dienst begeerd,
Hy hadde ons geopenbaard: op welke wys...
En ongerymd is 't, dat Hy van den mens verwacht
Aanbidding, dienst en lof... terwyl Hyzelf
Omtrent de wyze hoe, ons in 't onzekre liet.
Wanneer wy God niet dienen naar zyn zin...
Dan is 't Zyn schuld... zyn schuld... en onze schuld is 't niet!

Intussen - tot we wyzer zyn - is goed en kwaad dan één?

Ik zie niet in waartoe een God ons dient, in 't scheiden
Van 't boze en 't goede... Integendeel! Wie 't goede doet
Opdat een God hem lonen zou, maakt juist dáárdor
Het goede tot iets kwaads, tot handel... En wie boosheid
vliedt
Uit vrees voor de ongenade van dien God, is... laf!

Ik ken U niet, o God! Ik riep U aan, ik zocht,
Ik smeekte om antwoord, en Gy zweegt! Ik wou zo graag
Uw wil doen... niet uit vrees voor straf, uit hoop op loon,
Maar zo als 't kind den wil zyns vaders doet... uit liefde!
Gy zweegt... en altyd zweegt Ge!
En ik dool rond, en hyg
Naar 't uur, waarop ik weten zal dat Gy bestaat...
Dan zal ik vragen: 'Vader, waarom nu voor 't eerst
Uw kind getoond dat het een vader had...
En dat het niet alleen stond in den stryd,
Den zwaren stryd voor menslykheid en recht?...

Of waart Ge er zeker van, dat ik Uw wil zou doen
Ook zonder dien te kennen? Dat ik, onbewust
Van Uw bestaan, U dienen zou, zo-als Ge wilt gediend?...
Zou 't waar zyn?...

Antwoord, Vader, als Ge dáár zyt, antwoord...
Laat niet Uw kind vertwyflen... Vader, blyf niet stom
Op 't bloedig afgeperste lama sabachtani!...

Zo kermt de onwetende aan zyn zelfgekozen kruis,
En krimpt van pyn, en jammert dat hem dorst...

De wyze - hy die wél weet... wél God kent - bespot den
dwaas,
En reikt hem gal, en jubelt: 'hoor, hy roept zyn vader!'
En prevelt: 'dank, o Heer, dat ik niet ben als hy!'
En zingt een psalm: 'welzalig hy die in der bozen raad
Niet zit, en niet op 't vuile pad des zondaars gaat...'

De wyze... sluipt ter beurze, en schachert integralen

De vader zwygt... O God, er is geen God!

's Hage, 26 Februari 1861

De onzedelijkheid in den Bijbel (2)

door **Willem Havers**

Brochure uit 1927, gedigitaliseerd en van noten voorzien door **René van Elst**

Vervolg, zie ook het juninummer

OPEN BRIEF AAN DE LEDEN VAN DE TWEDE
KAMER DER STATEN GENERAAL EN AAN HET
NEDERLANDSCHE VOLK OVER DE ONZEDE-
LIJKHEID IN DEN BIJBEL

Thans zou iemand, als de godzalige Abram, die voor-
deel trok uit het overspel van zijn vrouw, als souteneur
worden gestraft met hechtenis, en, was hij tot werken in
staat, bovendien een plaats krijgen in een werkinrichting,
(art. 432 en 434 Wetb. v. Strafrecht). Iets gemakkelijks is er
wel in: de vrome aartsvader Abram in Veenhuizen of
Hoorn.

Wij vestigen thans de aandacht op een bijzonder fijne
historie. Daarin wordt medegedeeld, hoe de inwoners van
Sodom met geweld twee vreemdelingen, die bij Loth op
visite waren, wilden "bekennen". Een openlijke bespreking
dus van de sodomie. Maar het mooiste komt nog. Loth
weet een oplossing. Hij is vader van 2 dochters en om de
gore bende tevreden te stellen, spreekt hij haar aldus toe:

Gen. 19:17 en 18. — *Broeders, doet toch geen kwaad.
Ziet toch, ik heb 2 dochters, die geen man bekend
hebben; ik zal haar nu tot u uitbrengen en doet haar
zooals het goed is in uwe oogen.*

Wel een prachtkerel die Loth. Een vader, die zijn 2 on-
schuldige dochters overlevert aan een bende, zoo gedemo-
raliseerd, dat zij 2 vreemdelingen opeischt om met hen te-
gennatuurlijke ontucht te plegen.

Echter, dit muisje had een staartje. De 2 bezoekers wa-
ren [17] nu eens geen gewone mensen, maar engelen*),
en deze zouden nu eens een proefje afleggen van hun
macht en van hun rechtvaardigheidszin. De geheele stad
Sodom werd verwoest. Mannen, vrouwen, grijsaards, kin-
deren, dieren, kwamen om in een regen van brandende
zwavel. De straf was radicaal, dat is niet te ontkennen.
Waarom nu ook vrouwen, kinderen en dieren moesten ster-
ven, is niet erg duidelijk. Wilden deze allen mede "beken-
nen"? Laat men nu trachten een eerlijk antwoord te geven

op een dergelijke, eventueel door een kind te stellen, vraag. .

Dat de vrouw van Loth, alleen omdat zij omkeek, veranderde in een zoutpilaar, is een kwestie, die wij maar niet nader zullen aanroeren. Slechts nog één gebeurtenis melden we voor we van deze fijne familie afscheid nemen.

Loth was n.l. — wegens zijn braafheid — van den dood gespaard en nu ging hij met zijn 2 dochters naar Zoar, waar zich het volgende toneel afspeelde:

Gen. 19:30. — *En Lot toog uit op Zoar en woonde op den berg en zijne twee dochters met hem, en hij woonde in een spelonk. Toen zeide de eerstgeborene tot de jongste: Onze vader is oud en er is geen man in dit land om tot ons in te gaan naar de wijze der gansche aarde.*

Kom, laat ons onzen vader wijn te drinken geven en bij hem liggen, opdat wij van onzen Vader zaad in het leven behouden.

En zij gaven dien nacht haren vader wijn te drinken en de eerstgeborene kwam en lag bij haar vader en hij werd het niet gewaar in haar nederliggen, noch in haar opstaan.

En het geschiedde des anderen daags, dat de eerstgeborene zeide tot de jongste:

Zie ik heb gisteren nacht bij mijnen vader gelegen, laat ons ook dezen nacht hem wijn te drinken geven, ga dan in, lig bij hem, opdat wij van onzen vader zaad in het leven behouden.

En zij gaven haren vader ook dien nacht wijn te drinken en de jongste stond op en lag bij hem en hij werd het niet gewaar in haar nederliggen, noch in haar opstaan.

En de twee dochters van Loth werden bevrucht van haren vader.

De vlucht van Lot en zijn gezin uit Sodom (naar Rubens), door Jacob Jordaens, ca. 1620 (Nationaal Museum voor Westerse

ders van het huis van Abimelech ganschelijk toegesloten, ter oorzaak van Sara, Abrahams huisvrouw.

Of van een anderen tekst, waarin God formeel als "bevruchter" wordt aangeduid?

Gen. 25:21, enz. — *En Izak bad den Heere zeer in tegenwoordigheid van zijne huisvrouw, want zij was onvruchtbaar en... de Heer liet zich verbidden, zoodat Rebekka, zijne huisvrouw, zwanger werd. En de kinderen stootten zich in haar lichaam. Toen zeide ze: Is het zoo? Waarom ben ik zoo?*

Als dit "aanschouwelijk onderwijs" niet duidelijk is, heeft men het maar te zeggen. Liefhebbers van het leeren van een goede moraal aan kinderen, verwijzen we naar Gen. 27:6, enz., waarin wordt gemeld/hoe "aartsvader" Jacob, met behulp van zijn moeder, zijn ouden blinden vader Izak bedriegt, door zich te "grimeeren" als zijn broeder Ezau. Zulke smerige verhalen kunnen er wel toe bijdragen, de kinderen op te voeden in de zedelijke deugden. Ook hetgeen nu volgt is een fijn paedagogisch snuifje.

Gen. 30:1—5, enz. — *Als nu Rachel zag, dat zij Jacob niet baarde, zoo benijdde Rachel hare zuster en zij zeide tot Jacob: Geef mij kinderen, of ik ben dood. Toen ontstak Jacobs toorn tegen Rachel en hij zeide: ben ik dan inplaats van God, die de vrucht des buiks van U geweest heeft?*

[19] En zij zeide: zie daar is mijn dienstmaagd Bilka; ga tot haar in; dat zij op mijne knieën bare, en ik uit haar gebouwd worde.

Zoo gaf zij hem hare dienstmaagd Bilka tot een vrouw en Jacob ging tot haar in.

En Bilka werd zwanger en baarde Jacob een zoon.

En Bilka werd wederom bevrucht en baarde Jacob een tweeden zoon.

Toen nu Lea zag, dat zij ophield met baren, nam zij ook haar dienstmaagd Zilpa en gaf die aan Jacob tot

*) Ik zet het den besten onderwijzer [voor], die eerlijk zijn taak opvat, om den kinderen duidelijk te maken, wat dat nu weer voor creaturen zijn; door wien en met welk doel deze zijn geschapen en wat thans hun taak is. Of deze het eeuwig leven hebben, enz.

[18] Wat zegt men van zulk een openlijke bespreking van bloed-schande? In dit "door den Heiligen Geest geïnspireerde boek", wordt op de meest schunnige wijze medegedeeld, hoe 2 dochters, haar vader dronken maken, om met hem geslachtsgemeenschap te hebben. Laat één romanschrijver het wagen, zulke pornografie in zijn boek te schetsen. Zijn werk zou worden verboden en de schrijver met den strafrechter kennis maken. En de bijbel, die vol staat met dergelijke zwijnerij, wordt van geloovige zijde genoemd het eenige goede kompas voor het onderwijs en de openbare school wordt veroordeeld, omdat daar de bijbel niet in het leerplan is opgenomen en niet als historisch juist en zedelijk betrouwbaar wordt verdedigd.

De eene tekst is al gemeener en geraffineerder dan de andere. Op gevaar af vervelend te worden, herhalen we de vraag: wat moet de onderwijzer antwoorden, wanneer een jongen of meisje uitleg vraagt bijv. van:

Gen. 20:18. — *Want de Heere had al de baarmoer-*

een vrouw.

Het zou vervelend worden al de gevolgen van de vruchtbaarheid van Jacob te melden. Met de eentonigheid van het opdreunen der stamboeknummers van het vee op een vee-tentoonstelling, wordt het aantal zangerschapen, bevruchtingen, baringen en bekenningen opgegeven. Alles ad majorem dei gloriam. Iets fijns geeft nog:

Gen. 30:22. — *God dacht ook aan Rachel en God verhoorde haar en opende haar baarmoeder.*

Welk een heerlijke taal voor kinderen.

De bedriegerij van Jacob laten we maar onbesproken als.... te onschuldig; evenzo de historie van den koffiedik-kijkenden droomuitleggenden, kuischen Jozef met de vrouw van Potichar.

Iets meer "liefelijks" geeft ons vooral Gen. 38.

Zooals bekend had Onze-Lieve-Heer besloten, om zijn zoon Jezus Christus, de later komende Messias, regerecht van Juda te laten afstammen en het heeft zijn verdienste met dezen, door God zelf gekozen voorvader, ietwat nader kennis te maken.

Met het oog op de beperktheid van deze brochure, is het niet doenlijk, om het fijne leventje, dat de heer Juda geleid heeft, precies te beschrijven. Eenig verschil tussen hem en zijn broer Jozef, die zijn mantel in den steek liet, om een vrouw te ontglippen, kan wel worden gekonstateerd.

Een kort resumé van de geschiedenis van Jezus' directen voorvader, om de bijbelwoorden te verduidelijken.

Absoluut tegen Gods verbod in, trouwde Juda met een dochter uit het vervloekte ras der Kanaanieten en dan lezen we in de eerste verzen van:

Gen. 38 — *De vrouw van Juda werd zwanger en baarde een zoon, genaamd Er.*

De vrouw van Juda werd zwanger en baarde een

zoon, genaamd Onan.

[20] De vrouw van Juda werd zwanger en baarde een zoon, genaamd Sela.

En nu komt er iets, waarvoor ik den besten onderwijzer zet, aan de aan hem toevertrouwde kinderen een antwoord te geven, vooral omdat Gods Woord ons in den steek laat.

Gen. 38:7 — *Maar Er, de eerstgeborene van Juda, was kwaad in des Heeren oogen; daarom doodde hem de Heere.*

Uit respect voor onze lezers, zullen we dat "kwaad in 's Heeren oogen" maar verder onbesproken laten, ook doen we er het zwijgen toe, waarom de Heere ook Onan doodde. Alleen deelen wij tot goed begrip van hetgeen volgt mede, dat de naam dezer vrouw was Tamar.

Teneinde nu te zorgen, dat er voldoende nakomelingen zouden zijn, lezen wij de volgende raadgeving van Juda, met de uitwerking daarvan in:

Gen. 38:8, enz. — *Toen zeide Juda tot Onan: Ga in tot uws broeders huisvrouw en trouw haar in uws broeders naam en verwek uwen broeder zaad. Doch Onan, wetende dat dit zaad niet voor hem zoude zijn, zoo geschiedde het, als hij tot zijn broeders huisvrouw inging, dat hij het verdorft tegen de aarde, om zijn broeder geen zaad te geven.*

Wij krijgen nu de interessante geschiedenis van Tamar, die schijnbaar verliefd was op den tweeden broeder van haar man, Sela genaamd.

Als in een halve stuiversroman, lezen we van verliefd worden, sterven, geheime afspraakjes, enz., waarvan zelfs de oude Juda niet ontkomt, die, zonder zijn schoondochter Tamar te herkennen, een intieme samenkost met haar heeft op den publieken weg, waarvan de gevolgen niet uitblijven.

De verheven bijbeltaal is te mooi, om dit verhaal niet in extenso weer te geven, zoo het is vermeld in:

Gen. 38:27, enz. — *En het geschiedde ten tijde, als zij (Tamar) baren zou, ziet, zoo waren tweelingen in haar buik.*

En het geschiedde, als zij baarde, dat één de hand uitstak; en de vroedvrouw nam dezelve, en zij bond een scharlaken draad om zijn hand, zeggende: deze komt het eerst uit. Maar het geschiedde, als hij zijn hand weder intoog, ziet, zoo kwam zijn broeder uit. En zij zeide: hoe zijt gij doorgebroken? Op u is de breuke. En men noemde hem Perez.

[21] En daarna kwam zijn broeder uit, om wiens hand de scharlaken draad was; en men noemde hem Zera.

Waarom de Heilige Geest deze fijne geschiedenis mededeelt, is werkelijk moeilijk na te gaan. Het betreft hier een vrouw, Tamar, die zich eerst heeft afgegeven met twee broeders, nu intiem wordt met hun vader, omdat deze zijn derden zoon niet aan haar wilde afstaan.

Komaan, theologen van allerlei slag. Geef nu toch eens antwoord op deze en dergelijke vragen. En vooral, wat moet gij

Absalon en Tamar (1875); Alexandre Cabanel

antwoorden aan het meisje of aan den jongeling, wanneer zij nadere verklaring vragen van de handelingen der familie Juda, waaruit Jezus afstamt?

GOD ALS LEUGENAAR EN BARBAAR.

Bij wijze van afwisseling laten we hier volgen, hoe God zelf in den Bijbel wordt voorgesteld en noemen in dit verband Gen. 3, waarin God het eerste menschenpaar waarschuwt een zekere vrucht niet te eten, aangezien zij bij overtreding van dit gebod zouden sterven.

Adam en Eva stierven niet*) en God had dus gelogen, tenzij de verdedigers van den bijbel liever aannemen, dat God had "opgeschept", en niet bij machte was, den mensch, dien hij zou hebben geschapen, te doen sterven. Aan de theologen blijve de keuze.

Wij zullen de verzoeking weerstaan om het scheppingsverhaal hier te behandelen. Het bestek laat dit niet toe. Alleen de vraag, of het geen verkrachting is van de kinderhersen, om zulk een met alle logica en wetenschap in strijd zijnde humbug als waarheid voor te houden?

Hoe God, even barbaarsch als de menschen van dien tijd,

*) Over dat niet-sterven is heel wat te doen geweest. Het was, zoo beweert men, de bedoeling van God, den mensch niet te laten sterven. Hoe de voortplanting, in verband met het overbevolkingsvraagstuk, had moeten worden geregeld, waag ik niet te beslissen.

Maar, eeuwig leven, het is om van te rillen. Het leven krijgt toch slechts waarde door zijn tijdelijkheid.

Adam stierf wel degelijk, wordt van theologische zijde beweerd, maar.... niet terstond.

Het vraagstuk wordt steeds ingewikkelder. Nemen we aan,

Jan Massys - David en Batseba (fragment) (1562)
Musée du Louvre, Parijs

dat het conflict in het Paradijs, tusschen Adam en God, plaats had toen eerstgenoemde 30 jaren oud was. Feitelijk had het reeds plaats kort na de geboorte, maar voor een gemakkelijk sluitende rekening nemen wij dit maar aan. Nu stierf Adam op den aanvalligen leeftijd van 930 jaren, dus negen eeuwen na het appelen-conflict. [deze noot wordt vervolgd onder p. 22]

[22] ook tegenover weerlooze dieren afschuwelijk reed was, leert ons:

Exodus 21:24.— *Maakt mij (God) een altaar en offert daarop uwe brandofferen, uwe schapen en uwe runderen.*

Voorts verwijzen wij nog naar den bordeelbezoeker Simson, die 300 vossen aan elkander bond en de stomme dieren met brandende fakkels tusschen hen, de korenvel-den injoeg.

Alles vinden we in God terug, wat voor het Joodsche volk van dien tijd als gebruikelijk gold. Telkens blijkt overduidelijk, dat niet God den mensch schiep, naar zijn beeld, doch dat steeds de volkeren hunne Goden schiepen, naar hun eigen beeld. Een prachtig stukje zede-leer vinden we in:

Deut. 21:11. — *Indien ge onder de gevangenen zult zien een vrouw, schoon van gedaante en ge lust tot haar gekregen zult hebben, dat ge ze ter vrouw neemt.*

Iets, wat thans als laagheid wordt beschouwd [is hier] een ordonnantie van God. Trouwens, in de geheele "Heilige Schrift" telt de vrouw niet mede. Het is of God, omdat hij blijkbaar zelf celibatair is, — hoewel hij een zoon heeft — het land heeft aan de vrouw.

Nog een juweeltje van raadgeving:

Deut. 25:11. — *Wanneer mannen de een met den ander twisten en de vrouw des eenen toetreedt, om haren man uit de hand desgenen te helpen, die hem slaat en hare hand uitstrekt en zijn schamelheid grijpt; zoo zult gij haar hand afhouden.*

[Vervolg van de noot onder p. 21] Neem nu aan een rechter — in casu God — die iemand — Adam — ter dood veroordeelt wegens ongehoorzaamheid (appelendiefstal) en de tenuitvoerlegging van het vonnis 900 jaren uitstelt. Arme menschheid, welke de bijbel moet beschouwen als een heilig boek, als Gods woord, als een verzameling geschriften, die volgens den paus (Scriptura) quae Deum habet auctorem (God hebben als auteur).

En nog op 5 Oct. 1927 verklaarde Dr. v. Geelkerken, een man die geleden heeft, omdat een bekrompen kerkeraad zweerde bij het "woord", dat "het laatst het woord was niet aan de belijdenis, maar aan de Schrift", en "dat de bijbelsche denkbeelden moeten worden uitgedragen."

Welnu, 20 eeuwen is het woord geweest aan de Heilige Schrift, en de resultaten beoordeelend, is het tijd, dat aan Gods Woord het zwijgen wordt opgelegd.

[23] Die "goeie god" heeft toch aan alles gedacht. Zelfs heeft hij precies aangegeven, welke handgrepen bij vechtpartijen zijn geoorloofd. Art. zooveel van de bijbelsche politieverordening: het is verboden bij het vechten, dat vrouwen naar het schaamdeel van den man grijpen. Of den mannen onderling dat "schamelgrijpen" is geoorloofd, heeft God vergeten aan te geven.

Wanneer men ons zou willen verwijten een profane voorstelling van de zaken te hebben gegeven, zullen wij daartegen met klem opkomen. Profanie lag allerm minst in onze bedoeling. Onze spot heeft een een ernstigen ondergrond, waarbij wij als ons oordeel uitspreken: de viezigheid, die men Gods Woord noemt, moet ver van het kind blijven verwijderd. De "scholen met den bijbel" behooren te verdwijnen, sneller dan zij zijn gekomen.

Als vanzelf komen we weder op het terrein, waar de bijbel ons de moraal leert. Het betreft thans een van de meest op den voorgrond getreden personen, n.l. koning David, bijgenaamd "de man Gods". Vooral voor jonge lieden een heerlijk voorbeeld.

Deze schelm was n.l. verliefd geworden op de schoone Bethséba. doch die vrouw was gehuwd en nu laat de "Godsman" de man dezer dame, Uria geheeten, lafhartig vermoorden, om met deze vrouw zijn smerige praktijken te kunnen voortzetten. Het wordt ons overduidelijk verteld in:

II Sam. 11:4. — *Toen zond David boden henen en liet haar (Bethséba) halen. En als zij tot hem ingekomen was, lag hij bij haar; zij had zich van hare onreinigheid gezuiverd; daarna keerde zij naar huis terug.*

Het is wel een historie met-een opvoedend karakter voor kinderen. En. men kan er zich niet van afmaken door te zeggen, dat men den kinderen dat niet behoeft te leeren. Elk kind, dat godsdienstonderwijs heeft genoten, kent de historie van David, zoowel als die van Samson, waarmee we ons thans een oogenblik* bezighouden.

Rigteren 16:1 — *Samson nu ging heen naar Gaza en hij zag aldaar een vrouw, die een hoer was..... en hij ging tot haar in.*

Korter en fijner kan het niet worden gezegd!

Samson dus een gewone bordeelbezoeker. In datzelfde hoofdstuk vinden we sterke staaltjes van dezen "krachtpatser" en bemerken we, hoe Samson, die met zijn haren ook zijn krachten had verloren, "met Gods hulp" zijn krachten terugkreeg en door het omtrekken van pilaren, aan zichzelf en duizenden menschen den dood bezorgde.

[24] Onderwijzend personeel, dat zich zijn moeilijke taak tegenover kinderen bewust is, verkeert hier in een lastige positie.

Trouwens Rigteren draagt over het geheel een sterk pornografisch karakter, zoo zelfs, dat we er voor terugschrikken aan alle viezigheid een plaats in te ruimen. Liefhebbers van "prikkellektuur" kunnen hier hun hart ophalen.

Een enkel bloempje plukken we nog uit deze schoone gaarde. Een familie viert feest met een gast, een jongen man.

Rigteren 19:22, enz. — *Toen zij nu hun hart vroolijk maakten, ziet zoo omringden de mannen van die stad het huis en spraken tot den ouden man: breng den man, die in uw huis is, opdat wij hem bekennen. (homo-sexualiteit of tegennatuurlijke ontucht dus). En de heer des huizes zeide: doet toch zoo kwalijk niet; ziet mijne dochter, die maagd is en mijn bijwijf, die zal ik U uitbrengen, dat gij die schendt en haar doet, wat goed is in uwe oogen, maar doet aan dezen man zulk een dwaas ding niet.*

Maar de mannen wilden niet naar hem hooren. Toen greep de man zijn bijwijf en bracht haar uit tot hen daar buiten en zij bekenden haar en waren met haar bezig den ganschen nacht tot aan den morgen en lieten haar gaan als de dageraad oprees.

Het kan moeilijk platter en duidelijker worden gezegd. En waar niét, zooals bij Loth, het een engel was, die onderdak had gevraagd, maar een gewoon mensch, bleef de straf voor de bedrivers dezer schanddaad achterwege. Alleen het arme „bijwijf" werd de dupe van de historie.

Toen n.l. des anderen daags 's morgens het „bijwijf", door de liederlijke bende vermoord, voor het huis van haar meester lag, vertrok met haar naar zijn huis#). Voor verdere bijzonderheden raadplege men het heerlijke Rigterenboek. De theologen moeten maar antwoord geven op de vraag, waarom God die smeerlapperij niet verhinderde. Aan theologen-opvoeders tevens de vraag ter beantwoording, welke invloed deze stichtelijke lectuur op de leerlingen, jongens en meisjes, moet oefenen?

Nu even een bezoek aan Hoséa, waarin wordt geijverd, om alles op de meest platte wijze te demonstree ren:

Hoséa 1:2. — *De Heere dan zeide tot Hoséa: Ga henen, neem een vrouw der hoererijen en kinderen der hoererijen; want het land hoereert achter den Heere.*
Hoséa 2:1, enz. — *Twist tegen Ulieder moeder, twist,*

#) Noot van RvE: hier is (minstens) een regel tekst weggeval len door een fout van de zetter.

[25] *omdat zij mijne vrouw niet is en Ik haar man niet ben; en laat ze hare hoererijen van haar aangezicht en hare overspelerijen van tusschen hare borsten wegdoen.*

Opdat Ik ze niet naakt uitstroope en zette ze als ten dage toen zij geboren werd. En Mij harer kinderen niet ontferme, omdat zij kinderen der hoererijen zijn.

Hoséa 9:11, enz. — *Aangaande Efraïm, hun lieder heerlijkheid zal wegvliegen als een vogel; van de. geboorte, en van moeders buik en van de ontvangenis af. Geef hun Heere. Wat zult ge geven? Geef hun een misdragende baarmoeder en uitdroogende borsten.*

Bij zooveel fraais, bewaren we een eerbiedig zwijgen. Die er meer van wil genieten, weet nu den weg. De onderwijzer of onderwijzeres, die dit moois met de leerlingen heeft te behandelen, heeft wel een benijdenswaardige positie.

Wordt vervolgd

Laudatio voor Lale Gül

door **Stanley Bakker**

bewerkte transcriptie door **René van Elst**

De lofrede voor Lale Gül bij haar huldiging als Vrijdenker van het Jaar 2022 werd uitgesproken door DVG-voorzitter Stanley Bakker op zaterdag 18 juni 2022 in de Senaatszaal van het Academieggebouw aan het Domplein te Utrecht. De hier volgende door de spreker goedgekeurde tekst is een geredigeerde en enigszins ingekorte mix van zijn aantekeningen en de door hem en Lale Gül gesproken woorden. De letterlijke toespraak en het daarna gehouden interview van Lale Gül door Anton van Hooff zijn te zien en horen in de video van die middag op ons Youtube-kanaal 'Vereniging DeVrijeGedachte'.

Wij willen Lale Gül vandaag huldigen als Vrijdenker van het Jaar en beginnen met een hartelijk applaus voor haar. [krachtig applaus] Wij zijn heel blij en trots dat zij is gekomen en de huldiging wil aanvaarden; het is een eer voor onze vereniging. Ik wil aangeven waarom wij vinden dat zij deze titel verdient en haar daarna het beeldje overhandigen dat daarbij hoort, met een toelichting op de symboliek ervan; vervolgens zal Anton van Hooff haar interviewen en zullen ook de aanwezigen enige vragen kunnen stellen.

Corona heeft twee jaar roet in het eten gegooit; des te gelukkiger zijn we met deze dag en dan bovendien met een zowel jonge als vrouwelijke Vrijdenker van het Jaar. Vanaf 2006 hebben wij een rij bekende mensen mogen huldigen, zoals Herman Philipse, Piet Borst, Dick Swaab, Arjen Lubach, Boris van der Ham en Paul Scheffer. Filosofen, psychologen, biologen, schrijvers en programmamakers. Wat al deze vrijdenkers gemeenschappelijk hebben, is dat zij of religie de rug toe hebben gekeerd of dat ze religie overbodig en onnodig vinden. Zij kijken niet naar alle positieve kanten die gelovigen

menen te ervaren maar – net als onze vereniging – voor-namelijk naar de negatieve kanten welke zowel gelovigen als ongelovigen raken en beperken in hun vrijheden en ontwikkeling, negatieve kanten die in het boek van Lale Gül duidelijk naar voren komen. De bedoelde vrijdenkers manifesteren zich met het schrijven van boeken en het geven van lezingen. Slechts één vrouw was eerder Vrijdenker van het Jaar, namelijk Karin Spaink; we zijn blij met nu één vrouw meer en hopen op nog meer voor de toekomst. Wat natuurlijk ook opvalt is de gemiddelde leeftijd van deze vrijdenkers, die wordt nu een stuk naar beneden gehaald door Lale Gül met haar 24 jaar. De jongste Vrijdenker van het Jaar!

Wie is Lale Gül? Zij groeide op in Amsterdam-West in een streng-islamitisch gezin; bezocht de protestants-christelijke Paulusschool en in de weekends de koranschool van Milli Görüş. Vervolgens ging zij naar een hervormd lyceum en daarna is zij Nederlands gaan studeren.

***Lale Gül:** Op de Paulusschool kregen we niet veel meer religie mee dan de feestdagen; op het lyceum werd de eerste twee jaar elke maandag begonnen met een bijbelverhaal, maar die traditie werd gestopt toen het leerlingenbestand geheel islamitisch bleek te zijn. Ik heb drie jaar bachelor Nederlands gedaan aan de V.U. en moest toen nog een scriptie schrijven; toen heb ik mijn boek voorrang gegeven op de scriptie; de vraag is wanneer ik die alsnog oppak.*

In 2021 kwam haar autobiografische debuutroman *Ik ga leven* uit, wie heeft het boek gelezen? [vrij veel vingers] Toen is het gaan rollen voor haar en kreeg zij de ene na de andere prijs, de N.S. publieksprijs, gekozen tot Nederlander van het jaar door Elseviers Weekblad, de Pim Fortuynprijs en nu dan: Vrijdenker van het jaar. Zij is columns voor Het Parool gaan schrijven en zij maakt podcasts met interessante discussies met wetenschapper Ömer Uyar.

Of er nog mededingers waren voor de uitroeping tot VvhJ en zoja, wie, kan ik niet onthullen.

Waarom is Lale Gül nu onze VvhJ 2022? Haar boek heeft grote aandacht getrokken; bij het lezen ervan bleek er veel in te staan, vanuit haar persoonlijk leven beschreven, dat overeenkomt met wat onze vereniging wil uitdragen. Het is dapper geschreven, met doorbreking van allerlei taboes – wat uiteraard bij allerlei mensen in verkeerde aarde is gevallen. Als vrijdenkers willen wij dat iedereen kan zeggen en doen wat hij wil in deze wereld en die wens vinden wij in het boek terug, meteen al in de sterke titel *Ik ga leven* en in het afstand nemen van allerlei religieuze dogma's. In het boek wordt duidelijk en voelbaar gemaakt hoe binnen een streng islamitische gemeenschap gedacht en gehandeld wordt. Ik noem een aantal zaken die daarbij aan de orde komen:

- **de voortdurende religieuze indoctrinatie**, zoals in het wekelijks koranonderwijs van Lale Güls zesde tot zeventiende jaar – opmerkelijk dat zij daar ongeschonden uit is gekomen... Zij noemt het zelf intellectuele mutilatie. In mijn Spakenburgse jeugd was catechisatie een heel wat minder ernstige aangelegenheid. Uit het boek blijkt dat zij door haar ouders ook voortdurend werd geconfronteerd met wat wel en niet kan volgens het geloof, vooral door haar moeder, die zij Karbonkel noemt. Het zijn maar weinigen die van zoiets afstand kunnen nemen en als dat lukt, hebben wij daar grote bewondering voor.
- **de rol van vrouwen**; ik denk dat het voor vrouwen het moeilijkst is om van religie los te komen; zo beschrijft het boek hoe Lale Güls broer zich veel meer kon permitteren dan zij. We zien in de monotheïstische religies dat vrouwen er niet goed vanaf komen en bijfiguren zijn naast de man; de een kan zich daar wel in schikken, de ander niet. Die religies hechten sterk aan maagdelijkheid; seks, daar mag je niet aan denken, je mag niet daten, geen eigen partner kiezen. Binnen zulke gemeenschappen is er een sterke sociale controle. Ook de kledingkeuze is aan voorschriften gebonden. Er zijn mensen die zeggen dat islamitische vrouwen die vrijwillig volgen en dat we dat onderdeel van hun cultuur moeten respecteren; zulk cultuurrelativisme moet o.i. niet doorslaan naar het respecteren van regels inzake bijvoorbeeld besnijdenis. Met het leveren van kritiek op zulke zaken moeten we oppassen; als het over de islam gaat word je al gauw als islamofob in de hoek gezet, dan ben je een racist en van de weeromstuit een rechtse extremist. Een gezonde discussie over rituelen, kledingvoorschriften etc. wordt daardoor moeilijk. We vragen ons wel eens af hoe de betrokken vrouwen daar met elkaar over praten.
- **de problematiek rond afvalligheid**. In sommige christelijke gemeenschappen word je bij geloofsafval min of meer sociaal verstoten; dan is het verstandig om daar weg te gaan. In de krin-

gen van de islam ligt afvalligheid nog gevoeliger en kan het soms leiden tot bedreigingen en geweld.

- al even aangestipt: **de obsessieve aandacht voor seksualiteit**, speciaal die van vrouwen. Zomaar de deur uitgaan is er niet bij. Kleding is belangrijk, geen aanleiding geven, begeleiding door een man, maagd blijven. Opmerkelijk in het boek was dat juist het homo-zijn van een vriend aanleiding gaf tot twijfel aan het geloof. Homoseksualiteit is een drama in de abrahamitische religies; in mijn streng gereformeerde geboorteplaats Spakenburg was het enige scheldwoord dat je altijd hoorde 'vuile homo'. Dat moet toch wel uit de religie komen, waarin homoseksueel gedrag wordt afgekeurd. In de islam is homoseksualiteit ook taboe en wie als moslim zijn/haar geaardheid ontdekt, zal moeite hebben daarmee naar buiten te komen.
- **de vele regels en beperkingen die religie oplegt**. Hiervóór is al het een en ander ter sprake gekomen. Nog even terugkomend op de positie van vrouwen, een leuk citaat van Letty Cottin Progrebin dat ik heb gevonden, luidt: Als mannen onderdrukt worden is het een tragedie, als vrouwen onderdrukt worden is het een traditie.

Lale Gül noemt in haar boek allerlei dingen die niet mogen; om een indruk te geven: muziek mag niet, vrouwen mogen niet daten, op vakantie alleen met een mannelijke begeleider, geen leuke kleren en make-up, niet op het strand liggen. Zoiets heb ik zelf meegemaakt met mijn ouders op het Nijkerker strandje, een buurmeisje dat daar lag kwam ons vragen om niet te vertellen dat zij daar was. Meer regels: geen levende wezens afbeelden, geen vrienden van het andere

geslacht hebben, geen verjaardagen vieren (zoals ook bij de Jehovah's getuigen), geen films waarin gezoend wordt (ik merk op dat in Spakenburg meer porno werd gehuurd dan elders in Nederland), geen foto's van jezelf plaatsen op social media, niet uitgaan, geen feestjes of festivals. Van zulke regels kun je wat vinden en dat doen we ook als vereniging; daarom doen wij ons best om een ander geluid in de maatschappij te laten horen; dat doen we op een intellectuele manier. We hebben een mooi blad, De Vrijdenker, met interessante artikelen over religie, we hebben bijeenkomsten zoals deze waarin we informatie uitwisselen.

- **de hoofddoek.** Die speelt een rol in het hele boek, tot het moment dat-ie afgaat. Menigeen vraagt zich af of die vrijwillig of onvrijwillig wordt gedragen. Het boek zegt: min of meer verplicht; Lale Gül droeg de hoofddoek vooral om de lieve vrede te bewaren. Je hoort wel vrouwen in de media die het prachtig vinden om de hoofddoek of nog meer bedekking te dragen.
- **partnerkeuze.** We lezen in het boek hoe moeilijk dat ligt, hoe er afspraken met familieleden worden gemaakt om de controle door de ouders te kunnen ontwijken. Zelfs neven en nichten worden aan elkaar uitgehuwelijkt.
- **de dood** (in de context van beschikken over eigen lichaam en leven) is voor onze vereniging ook een belangrijk punt. In het boek wordt verteld hoe het lijden van een tante met kanker niet verlicht en het einde niet bespoedigd mocht worden, ondanks de adviezen van de arts; het was een zaak van wachten op Gods beslissingen.

Voor onze vereniging staan een aantal waarden centraal; op de website zijn ze terug te vinden in acht punten; om wille van de tijd wil ik daarnaar verwijzen. Die punten zullen duidelijk maken – voorzover het dat al niet is – hoe wij denken over de rol van religie in de samenleving.

Ik ga nu graag over tot het overhandigen van het bij de uitroeping tot Vrijdenker van het Jaar horende Libre Pensée- oftewel Vrije Gedachte-beeldje. Het is ontworpen door Saskia Spigt, die helaas vorig jaar overleden is. Het viooltje heeft in het Frans de naam Pensée, dat gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen vanwege enige gelijkenis met een menselijk gezicht en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. Wij wensen de nieuwe Vrijdenker van het Jaar Lale Gül veel succes met alles wat zij onderneemt. [applaus]

De foto's in dit nummer (ook hieronder en op de cover) van de Anton Constandse Lezing en de huldiging van de Vrijdenker van het Jaar 2022 op 18 juni j.l. zijn van René van Elst, evenals de video van het evenement die u kunt vinden op ons YouTube-kanaal 'Vereniging DeVrijeGedachte'.

DE MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Harry Ansems (1945) is rechtsfilosoof en evolutionist. Hij studeerde Nederlands recht en rechtsfilosofie aan de Universiteit van Tilburg en werkte als docent rechten aan de Fontys Hogescholen.

Stanley Bakker (Spakenburg 1970) is ondernemer op het gebied van cloud-oplossingen voor Sales, Marketing en Support. Sinds 2018 voorzitter van De Vrije Gedachte. Lid van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Studeert psychologie aan de Open Universiteit.

Bart Collard (1988) heeft een master Opsporingscriminologie (NL) en een master Contraterrorisme (Israël) afgerond. Hij schrijft over ecohumanistische onderwerpen. Werkt aan de Universiteit Leiden aan een proefschrift over terrorisme en religie.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources medewerker, studeerde sociologie en (deels) rechten, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur en hoofdredacteur a.i.; donateur van Skepsis.

Bert Gasenbeek (Maartensdijk, 17 december 1953) is historicus en humanist. Hij is lid van het Humanistisch Verbond, lid van De Vrije Gedachte, was historicus bij de Universiteit voor Humanistiek en directeur van het Humanistisch Historisch Centrum.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Willem Havers (Dordrecht 1865 - Den Haag 1946) werkte in het drukkerij- en bakkersbedrijf; was onafhan-

kelijk socialistisch publicist en voorzitter van onze vrijdenkersvereniging De Dageraad.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oudvoorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Tirannenmoord, Van Caesar tot Hitler*.

Paul Mercken (Leuven 1934) is mediëvist en docent filosofie in ruste, dichter en kunstverzamelaar. Hij was actief aan de Universiteit Utrecht van 1978 tot 1991. Hij verzorgde een kritische uitgave in 3 delen van werk van Bisschop Robert Grosseteste uit de 13de eeuw.

Herman Reimes was als jongere een overtuigd christen fundamentalist. Ontkeerd tijdens zijn tewerkstelling in een psychiatrische inrichting (als gewetensbezwaarde dienstweigeraar). Werkzaam geweest als werktuigbouwkundig constructeur. Gaf na zijn veertigste regelmatig liederenrecitals als bariton. Als gepensioneerde ging hij schrijven over milieubehoud en religie en liet hij een vijftal boeken het licht zien, met als recentste *Realistisch omgaan met religie*.

Matthew de Roode (Rotterdam, 1967) is opgeleid als chemisch technoloog en werkzaam als innovatiemanager. Naast zijn donateurschap van Skepsis is hij recent lid geworden van DVG om een klein beetje tegenwicht te bieden aan de uitholling van de wetenschappelijke methode en de verlichtingsgedachte.

Bob Schagen (Rotterdam 1934) is gepensioneerd als interimmanager en consultant bij overheid en diverse bedrijfstakken en was voordien o.a. hoofd inkoop bij een chemische multinational.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo** ("Gier").

Allen hartelijk dank voor hun bijdrage(n)!

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur

bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen. Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden